

Univerzita Karlova v Praze - Husitská teologická fakulta

Bakalářská práce

Vedoucí práce:

Prof. PhDr. Beáta Krahulcová, CSc.

Autorka:

Karolína Kuntová

**Praha
2009**

Univerzita Karlova v Praze - Husitská teologická fakulta

Katedra psychosociálních věd a etiky
Studijní obor: Husitská teologie v kombinaci s psychosociálními studií

Šikana dnes?

Bullying today?

Bakalářská práce

Vedoucí práce:

Prof.PhDr. Beáta Krahulcová, CSc.

Autorka:

Karolína Kuntová

**Praha
2009**

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato bakalářská práce byla umístěna v Ústřední knihovně UK a používána ke studijním účelům.

V Praze dne 15.4.2009

Karolína Kuntová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala paní profesorce PhDr. Beátě Krahulcové, CSc. za konzultace k bakalářské práci a své mamince Aleně Kuntové za podporu a trpělivost při psaní této bakalářské práce.

Anotace

Bakalářská práce „*Šikana dnes?*“ pojednává o problematice šikany, přítomné v dějinách lidské společnosti od jejího vzniku. Práce popisuje jednotlivé druhy šikany v dnešní době a zabývá se i druhy násilí, které můžeme za šikanu považovat. Násilí, zakotvené v každé lidské bytosti, se projevuje kompenzací jedince, agresora, na slabším jedinci, oběti. Jednotlivé druhy šikany jsou definovány a doplněny příklady z dnešní doby a návrhy na prevenci. Zároveň se zde píše o postoji přímých i nepřímých účastníků a jejich prognóze v budoucím životě. Šikana není jednoduché odhalit, a pokud se tak stane, vyšetřování bývá obtížné, jelikož oběť má strach vypovídat a agresor vše zapírá. Následky odhalené šikany mohou mít i právní dopad, protože šikana je závažným prohřeškem proti lidské důstojnosti.

Annotation

Bachelor thesis „*Bullying today?*“ deals with the questions of bullying, presents in a human history since beginning. Thesis is about several types of bullying today and separate types of violence, which we can consider as bullying. Violence, embodied in every human existence, makes itself felt compensation of person, an aggressor, of weaker person, a victim. Several types of bullying are define and fill in the examples from today and the suggestion of the prevence. Along with the posture of the auricular witness and the remote parties and their prognosis in the future life. Bullying isn't easy detects, and if it becomes, the investigation is difficult because the victim has a fear talks about it and the aggressor everything denies. After-effects of bullying have sometimes legal consequences because bullying is the aberance of the human existence.

Klíčová slova

šikana, mobbing, syndrom CAN, domácí násilí, agrese, agresor, oběť, následky, prevence, prognóza

Key words

bullying, mobbing, battery child syndrom, home violence, aggression, aggressor, victim, after-effects, prevention, prognosis

Obsah

Úvod	8
1. Člověk jako společenský tvor	9
1.1 Jaký je původ násilí ?	
9	
1.2 Agrese jako počátek šikany	11
2. Co je šikana ?	14
2.1 Definice termínu šikana	14
2.2 Druhy šikany	
15	
2.3 Šikana ve skupině a její postupný vývoj	16
2.4 Jako šikanu odhalit ?	17
3. Školní šikana	19
3.1 jak poznáme oběť ?	19
3.2 Jak poznáme agresora ?	20
3.3 Vztah oběti a agresora	22
3.4 Prognóza agresora, oběti a skupiny	23
3.5 Postoj rodičů	24
3.6 Postoj pedagoga a vyšetřování šikany	25
3.7. Prevence šikany na školách	28
4. Šikana v práci	30
4.1 Kdo je obětí?	31
4.2 Kdo se stává agresorem ?	32
4.3 Znaky mobbingu	34
4.4 Fáze mobbingu	35
4.5 Obrana proti mobbingu	40
4.6 Prevence proti mobbingu	41
5. Šikana v armádě a ve vězení	42
5.1 Agresor a oběť	42
5.2 Vznik šikany	43
5.3 Prevence šikany	44

6. Co vše lze ještě považovat za šikanu ?.....	45
6.1 Domácí násilí	45
6.2 Syndrom CAN	48
Závěr	51
Seznam literatury.	54

Úvod

Šikana dnes? Mnozí lidé ji vidí jako dnešní fenomén, pravdou, ale zůstává, že šikana tu byla, je a bude. V každém období lidských dějin se objevují náznaky šikany. Příkladem nám může být římská společnost, která striktně dodržovala společenské postavení, kdy silnější, v čele s císařem, se bavili na úkor slabších při tzv. gladiátorských zápasech. Středověké mučení by také mohlo být odstrašujícím příkladem, vždyť mnozí agresori si v dnešní době berou příklady právě z těchto hrůzných praktik. V novověku se objevuje, podle M. Koláře vůbec největší šikana v dějinách lidstva, tzv. holocaust, kdy byly úmyslně vyvražďovány skupiny Židů či jiných etnických skupin, považované nacistickým Německem za méněcenné.

Koncem století se vyskytovaly takové případy genocidy v afrických zemích jako je Rwanda, Uganda nebo Sierra Leone. Dnes už jsou zde naštěstí mnohá nebezpečí zažehnána.

Tyto příklady dokazují, že člověk má neustálou potřebu mít destruktivní moc nad jinými jedinci pro své vlastní blaho. Člověk je tvor agresivní a svou agresí chce projevit, někteří jedinci však tyto projevy nezvládají a dopouštějí se násilí na úkor druhých.

Erich Fromm (*VÁGNEROVÁ, 2004 s. 757*) na otázku agrese říká: „*Člověk je jediným primátem, který zabíjí a týrá příslušníky svého druhu bez biologického nebo ekonomického důvodu a pocituje při tom uspokojení*“. Myslím si, že Frommova myšlenka agrese dokonale vystihuje, protože v dnešním světě je pro mnohé lidi tento druh chování jakýmsi východiskem z jejich hektického života. Tito jedinci bohužel své chování nedokáží zvládat mírnějším způsobem a mnohdy jsou tedy trestáni i druzí nevinní lidé.

Ve své práci bych si chtěla položit otázky: Co vede člověka k takovému chování ? Jaký je vztah mezi obětí a agresorem ? Co vše lze označit za šikanu ? Jaké jsou druhy šikany? Jaký vliv má být obětí/ agresorem na budoucí život člověka ? Zda existuje vůbec nějaká prevence šikany ? Postoj rodičů/ okolí na šikanu ?

Při řešení této problematiky se chci zaměřit zejména na práci Michala Koláře, který se dlouhodobě zabývá problémem šikany a spolupracuje s Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy České republiky na vytváření programu prevence proti šikaně na školách.

1. Člověk jako společenský tvor

Naše tělo slouží k životu, přesněji řečeno k přežití. Aniž bychom si to uvědomovali žijeme a navíc můžeme používat mozek. Ten tvoří různé vrstvy, které se postupně vyvíjely a přizpůsobovaly měnícím se životním podmínkám. Pro náš společenský život je nejdůležitější mezimozek. Lidský jedinec se rodí jako bytost egocentrická, zpočátku je svět soustředěn kolem ní. Tato sebestřednost by měla být v určitém věku překonána, pokud tomu tak není je tato bytost předurčena stát se potencionálním agresorem. K tomu pak přispívají další okolnosti jako je dědičnost, mozek a výchovné prostředí. Člověk schopný sebetranscendence, překonání egocentričnosti, který je schopen empatie, tedy vcítění, do pocitů druhého, je na dobré cestě přijmou ty správné morální hodnoty. Tito lidé mohou být i obětí šikany. Oproti tomu agresor není této empatie schopen a funguje u něj pouze sobectví, to je podle E. Fromma (*FROMM, 1999 s. 62*) náhražkou chybějící sebelásky a je neukojitelné.

1.1 Jaký je původ násilí ?

Naši předci se sdružovali v tlupách, aby přežili, a tato pospolitost s sebou nutně přináší jakýsi kodex chování, který se objevuje v dalších pospolitostech a skupinách. Mohou to být nejen školní skupiny, kolektivy pracovníků, ale i náboženské sekty, různé gangy, menšiny apod. Každý člen zastává svou roli, ze které se nesmí vychýlit, protože pokud taková situace nastane, skupina na ni reaguje a touto reakcí může být právě šikana. V každé skupině je důležitá skupinová dynamika, vytvářena souhrnem interakcí a dění ve skupině. Vznikají zde vztahy mezi jednotlivými členy a skupina si vytváří vlastní normy, cíle, vůdcovství, soudržnost, napětí, podskupiny apod. Vliv celé skupiny působí na jednotlivce i celou skupinu, která se pod nátlakem nesprávného vůdce, autority, může stát dějištěm zla – šikany.

V roce 1963 provedl psycholog Stanley Milgram (www.stanleymilgram.com) experiment na Univerzitě v Yale zaměřený na poslušnost vůči autoritě. Respondenti byli získáni na základě inzerátu, ve kterém Miligram uvedl, že se jedná o experiment zaměřený na učení. Respondenti byli představeni další „pokusné“ osobě. Poté byli rozlosováni do dvojic „učitel – žák“. „Žák“ byl odveden do vedlejší místnosti a přivázan do křesla. „Učitel“ byl

posazen do místnosti s mikrofonem a reproduktorem a před sebou měl 30 tlačítek, označených 15V až 450V. 15V bylo označeno „Lehký šok“, 435V bylo označeno „Těžká rána“ a poslední dvě tlačítka byly označeny pouze křížky. „Učiteli“ bylo řečeno, že při experimentu se bude zkoumat vliv bolesti na učení. V případě chybných odpovědí „žáka“ mu dá „učitel“ elektrický šok. Experimentátor řekl, že šoky budou bolet, ale nebudou nebezpečné. „Žák“ měl odpovídat doplněním vhodného slova do páru. Ze začátku se „žák“ pletl jen málo, ovšem čím více stoupala intenzita „šoků“, tím přibývalo i chyb. „Učitel“ slyšel, jak „žák“ při 75V začíná naříkat, při 120V křičel, že ho to bolí, při 150V nechtěl pokračovat, při 180V sténal „nemohu tu bolest vydržet“, při 270V byly výkřiky stále zoufalejší. Při 300V „žák“ zavolal, že už nebude odpovídat, ale experimentátor „učiteli“ řekl, že mlčení se považuje za špatnou odpověď. Od 330V „učitelé“ slyšeli jen ticho. V místnosti s „učitelem“ byl experimentátor, který učitele povzbuzoval slovy: „Prosím pokračujte“, „Experiment vyžaduje, abyste pokračoval“, „Je nezbytné, abyste pokračoval“, „Nemáte jinou volbu, musíte pokračovat“.

V tomto testu podlehl nátlaku autority vědce 65% účastníků ve věku 20 až 50 let. Všichni se zdráhali, že by „žák“ mohl zemřít, ale přesto pokračovali. „Žák“, ve skutečnosti pomocník experimentátora, bolest pouze přesvědčivě předstíral. Z tohoto experimentu je zřejmé, že vymanit se z vlivu autority není jednoduché, a jak dokázal tento experiment, jedinec je ochoten poslechnout i za cenu ublížení na zdraví.

Ráda bych dodala, že tento test byl přibližně stejným způsobem proveden v dalších zemích a vždy celkové výsledky dopadly obdobně. Zdá se, že podléhání vlivu autority je problémem celé lidské společnosti, a nejen konkrétního národa. Člověk se bojí moci a svou slabost projevuje ochotou podlehnout i za cenu, že bude trápit druhé.

Nemalý vliv mají i média a to zejména televize, která nejsilněji působí na malé děti. Akční hrdina je zde většinou znázorňován kladně i se svými negativními vlastnostmi a dítě se ho snaží napodobit. Je dokázáno, že velká konzumace televizních programů, zejména násilných scén, vytváří u dítěte ztrátu lidského soucitu. Utrpení a smrt pro dítě nic neznamenají a pokud dochází v reálném životě k násilným činům mnohdy se jedná o napodobeniny filmových výjevů. Další roli hrají i počítačové hry. Ty jsou v dnešní době mnohdy velmi brutální a přístup k nim mají velmi malé děti, které si neuvědomují sílu násilí

a uplatňují ho později i v reálném světě. Problémem zůstává, že někteří rodiče žijí jen pro svou práci a na dítě nemají jednoduše čas. Nesprávná komunikace a stimulace potřeb dítěte hmotnými prostředky jsou důvodem, že dítě hledá rozptýlení a nachází ho, například v týrání jiného slabšího jedince.

Na zhoršující se životní podmínky tělo reaguje stresem, který znervózňuje a vyvolává agresivitu. Člověk ve stresu na pracovišti může hledat rozptýlení v znepríjemňování života svého kolegy, tzv. mobbing, který se projevuje zákeřností, rafinovaností a skrytostí. Je smutné, že člověk své vlastní problémy maskuje právě tímto „nelidským“ způsobem.

Jistou roli hraje i existencionální úzkost zakotvená v každém z nás. Člověk žije v nejistém světě plném nejistých situací a agresí bere jako jistou formu obrany.

Kdo je silnější je na tom lépe ? Jakoby se zde fungovala Darwinova teorie o přežití nejsilnějších druhů. Otázkou zůstává, kdo je nejsilnější ? Je to ten, kdo rafinovaně využívá slovních hrátek k ponížení svého kolegy či fyzické násilí k upevnění pozice ve skupině. Vždyť ten, kdo je považován za slabšího má pouze strach, nechce vyvolávat konflikty, neumí se správným způsobem bránit a mnohdy je v budoucím životě úspěšnější než agresor. Kdo je tedy opravdu nejsilnější ?

1.2 Agrese jako počátek šikany

Na tomto místě bych se ráda zmínila o několika teoriích agrese, se kterými přišli vědci ve 20. století.

Jedním z prvních průkopníků teorie agrese byl K. Lorenz, který vytvořil tzv. „hydraulický model agrese“ na základě něhož říká, že agrese se v člověku hromadí dokud nedojde k jejímu uvolnění na základě nějakého podnětu (nepřátelské gesto, špatné slovo apod.). V tomto případě může oběť svého agresora provokovat tím, že se nějakým způsobem odlišuje od zbytku skupiny (má vyšší inteligenci, nechodí „značkově“ oblékaná, působí spíše tišším dojmem, je v oblibě učitelů, má výborný prospěch apod.). Lorenz zároveň tvrdí, že agrese je vrozená genetická vlastnost. Společnost by tedy měla vytvářet takové podmínky, které by bezpečně pomáhaly k uvolnění agrese bez vážnějších následků (např. různé agresivní sporty).

S jinou teorií přišel S. Freud, podle kterého dva základní zdroje energie libido, usilující o rozkoš, a thanatos, destruktivní instinkt smrti, vyvolávají mezi sebou konflikty. Thanatos nutí člověka a všechno živé k návratu do anorganického stavu, a aby člověk mohl přežít, podvědomě se brání a obrací tento pud proti jiným lidem, vzniká agrese. Což potvrzuje fakt, že agresor maskuje svůj vnitřní strach tím, že ubližuje oběti.

A. Bandura tvrdil, že agrese je naučená. Lidé se chovají agresivně, protože ze zkušenosti vědí, že agresivní chování má pro ně pozitivní účinek, a proto ho i opakují. Funguje zde tzv. učení nápodobou, kdy vidí, že za své agresivní jednání byl někdo odměněn a proto se chovají stejně. V roce 1973 provedl Bandura a Walters jednu ze svých nejznámějších studií (HAYES, 1998 s. 119), kdy badatelé promítli dětem z mateřské školy filmy zobrazující osoby, které si mírumilovně nebo agresivně hrály v místnosti s hračkami. V agresivním filmu děti viděly, jak herec bije a kope velkou panenku „Bobo“. Když poté děti dostaly příležitost hrát si v této místnosti, častěji se k panence také chovaly agresivně. Když viděly, že herec je za agresivní chování odměněn, napodobovaly toto chování častěji. Z výše zmíněného vyplývá, že pokud by Bandurova teorie byla pravdivá, má televize obrovský vliv na chování jedince. Agresor vidí v televizi, že někdo někomu úmyslně ubližuje a je poté za své chování odměněn, snaží se tedy toto chování ve škole nebo jiném zařízení napodobit.

J. Dollard přichází s tím, že pokud jsme frustrováni z toho důvodu, že nemůžeme dosáhnout vytyčeného cíle, dochází k agresivnímu chování. Pokud tedy své potřeby dostatečně uspokojujeme k agresi nedochází a člověk je ve svém přirozeném „ne-agresivním“ stavu.

Agrese je zakotvená v každém z nás, vždyť každý se někdy choval impulsivněji, ale někdo své chování nezvládá, a právě to může být předpokladem pro šikanu.

Lze ji pozorovat u každého živočicha. Zvířata si například agresi vynucují teritorium. Zdá se, že člověk se snaží o totéž a v jeho zájmu bývá odstranění nepohodlného jedince vybočujícího ze skupiny. Slovník Larousse definuje agresi jako „brutální a náhlý útok na osobu, aniž došlo k provokaci“ (BOURCET; GRAVILLON, 2006 s. 12). Pro agresora je typické použití síly u osoby, která mu není svým zevnějškem či chováním sympatická. Slovo agrese pochází z latinského *aggredi*, označující jít směrem, tzn., že agresivní chování lze definovat i jako chůzi směrem k osobě nepohodlné za účelem ji zničit. Nemusí jít vždy jen o útok fyzický,

agresor může zaútočit i slovně a mnohdy má tento útok daleko bolestivější následky. Podstatným rysem bývá, že agresor se slovního násilí dopouští za přítomnosti mnoha svědků, například na školním dvoře, ve věznici, v práci, na vojně apod., ti s ním mnohdy sympatizují a pro oběť se tento druh násilí stává ještě traumatizujícím.

Agresi (ČERMÁK, 2003) lze rozdělit na instrumentální a emocionální. Záměrem obou typů agresí je poškození, rozlišujeme však cíl.

Instrumentální agrese se projevuje snahou dosáhnout vnějšího cíle. Pokud dojde ke zranění osoby jedná se o sekundární efekt, tato agrese slouží pouze jako prostředek.

Oproti tomu agrese emocionální (zlostná, hněvivá, afektivní nebo hostilní) je projevem silné negativní emoce (většinou hněvu) a agrese je v tomto případě cílem nikoli prostředkem. Tato agrese je předpokladem pro šikanování.

2. Co je šikana ?

Termín šikana pochází z francouzského „chicane“ označující „zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na literě předpisů. Podle Michala Koláře je šikana: „ *Druh patologické závislosti, která reprezentuje poruchu osobnosti*“. (KOLÁŘ, 2001 s. 25)

2.1 Definice termínu šikana

Šikana je definována jako fyzické a psychické omezování či týrání jedince v kolektivu. Vyskytuje se ve všech věkových skupinách a nezáleží u ní ani na sociálním postavení. Toto násilí se zpravidla děje opakovaně a postupně stupňuje, což může zanechat hluboké psychické následky u oběti. Mnoho odborníků vidí šikanu jako patologické chování, kdy dochází k narušení celkové struktury kolektivu.

Michal Kolář (KOLÁŘ, 2001 s. 32) člení šikanování podle tzv. „trojdimensonální mapy“ šikanování na: 1) přímé a nepřímé, 2) fyzické a verbální, 3) aktivní a pasivní..

Kombinací těchto typů vzniká osm druhů šikanování (viz. tab. 1).

Tab. 1 klasifikace typů šikany

Druh šikanování	Příklad
Fyzické přímé aktivní	Oběť je škrcena, kopána nebo fackována
Fyzické nepřímé aktivní	„Vůdce“ posílá prostředníky, aby oběť zbili
Fyzické přímé pasivní	Agresor brání oběti v dosažení cíle
Fyzické nepřímé pasivní	Agresor odmítá splnit oběti její přání
Verbální přímé aktivní	Agresor oběti nadává, uráží, zesměšňuje jí
Verbální nepřímé aktivní	Agresor rozšiřuje pomluvy
Verbální přímé pasivní	Agresor oběť ignoruje, neodpovídá jí
Verbální nepřímé pasivní	Agresor něco způsobí a vinu svede na oběť

(KOLÁŘ, 2001 s. 32)

Důležitý je celkový pohled na situaci ze strany pozorovatele, ten by si měl již na počátku všimnout zřetelných projevů, které by mohly být počátkem šikanování, jako je záměrnost a opakovatelnost. Pozorovatel by měl být v mnoha ohledech vzdělaný, co se šikanování týče. Bohužel v dnešní době nalezneme pouze malé množství jedinců, kteří jsou skutečně v přijatelném rozsahu akreditováni, a tak je šikana stále velkým problémem nejen ve školách, ale i na pracovištích, ve vojenských institucích, a dokonce i mezi rodinnými příslušníky, kdy je za šikanu považován syndrom týraného a zneužívaného dítěte CAN, syndrom týrané ženy nebo sexuální násilí.

2.2 Druhy šikany

Šikanu lze rozdělit na fyzickou a psychickou. Každé z těchto rozdělení je tvořeno další řadou podskupin. Vymezit přesně, která šikana je horší je velmi obtížné. Jednak závisí na stupni šikanování, pak také na osobnosti oběti a agresora.

Slovní agresí můžeme rozumět zesměšňování, společenské ponižování, výsměch za špatně odvedenou práci, kritizování nebo ignorování oběti. U školních šikan může k zesměšnění přispět pedagog, který veřejně poukazuje na chyby oběti. Slovní agresí je i vyhrožování zabitím, mučení, anonymní nadávání po telefonu. Vše poslední zmíněné hraničí již s trestným činem.

Fyzickou agresí rozumíme celou řadu útoků, kdy je oběť ve fyzickém kontaktu s agresorem, tzn. nějakým způsobem se ji dotýká. Výjimkou bohužel není ani sexuální násilí, a to jak ze strany vrstevníků, tak i dospělé osoby. Příkladem fyzické agrese je škrcení, dušení, bití, zkopání, malování na krk, píchání špendlíkem do chodidel, „trendem“ jsou i gladiátorské hry, kdy je několik obětí donuceno, aby se navzájem praly.

Jiným druhem šikany je ničení, krádež a manipulace s věcmi oběti. Oběť je často nucena k odevzdání peněz nebo svých osobních věcí. Donucovací příkazy jako klanění se agresorovi, líbání nohou, jídlo ze země, pití vody z láhve, do které bylo napliváno, odevzdávání svačin, psaní úkolů apod. Oběť se často stává „obětním beránkem“ kolektivu.

Je důležité si uvědomit, že k šikanování nedochází jen mezi jedinci stejného věku nebo pohlaví. *Nedávno jsem se já sama setkala s případem, který bych označila také za šikanu a to konkrétně psychickou, kdy rodiče považovali svou dceru za dokonalou, i když ve*

skutečnosti to tak nebylo. Tato dívka měli občasně problémy s alkoholem, nejednalo se o nic vážného, občas se opila, a když přišla domů rodiče nepřiznali, že chyba je na straně oné dívky a hlavně jejich, jelikož tato dívka byla striktně a perfekcionisticky vychovávána. Místo vzájemného rozhovoru svedli veškerou vinu na její kamarádku, která s ní večery, při který došlo k těmto „problémům“ ani nestrávila. Rodiče začali o této kamarádce šířit nepravdivé lži, jako například, že může za opilost jejich dcery, a že je sama velmi problematická, což se odrazilo i ve školním prospěchu této dívky, neboť jedna učitelka byla velmi dobrou kamarádkou zmíněné rodiny.

Tento příklad opět upozorňuje na nevzdělanost společnosti v této celkové problematice, kdy rodiče si nedokonalost své rodiny kompenzují slovní agresí – šikanou.

2.3 Šikana ve skupině a její postupný vývoj

V každé skupině velmi brzy dochází k hierarchizaci všech členů. Obecně řečeno je každý kolektiv, ať už větší či menší, vždy rozdělen na silnější a slabší jedince. Silnější maskují svůj strach svou agresivitou, zatímco slabší, tzv. outsideri se silnějším podřídí a nechají sebou manipulovat, protože nevědí, jak se správně bránit. Šikana se může projevit v každé skupině bez výjimky. Podle norského profesora Dana Olweuse je více agresorů a obětí mezi chlapci než děvčaty a nápadně vysoké procento šikanování se objevilo v malých třídách, kde spolu byly děti s různými poruchami a výukovými obtížemi. Stejně tak v dospělé populaci je více agresorů mezi muži než ženami.

Šikana jako patologický problém má pět stadií vývoje (KOLÁŘ, 2001), která se postupně stupňují:

První stadium je označováno jako zrod ostrakismu, kdy jde o mírné (převážně psychické) formy násilí. Oběť se necítí ve skupinové dynamice dobře, ztrácí pocit bezpečí, je neoblíbená a zavrhaná. Ostatní ji ignorují, spořádají proti ní intriky, pomlouvají ji a vtipkují na úkor ní. Oběť je vystavena silnému psychickému nátlaku, což se projevuje v její celkové soustředěnosti nebo docházce.

Druhé stadium je označováno jako fyzická agrese a přitvrzování manipulace, kdy v zátěžových situacích ve skupině stoupá napětí. Oběť v tomto případě slouží jako „hromosvod“ a agresor ji využívá jako odreagování v nepříjemné situaci.

Třetí stadium je označováno jako klíčový moment – vytvoření jádra, kdy tzv. úderné jádro spolupracuje a systematicky šikanuje vytypované oběti. Zpočátku ty, kteří jsou v hierarchii nejnižší.

Ve čtvrtém stadiu většina skupiny přijímá normy agresorů a tyto normy se stávají nepsaným zákonem. Členové skupiny si vytváří novou identitu a i mírní žáci se chovají krutě.

V pátém stadiu, označovaném jako totalita neboli dokonalá šikana, přijímají násilí jako normu všichni členové skupiny. Skupina je rozdělena na „otrokáře“, kteří mají veškerá práva, a „otroky“, kteří nemají žádná práva. Oběti mají zakázáno si stěžovat a objevuje se u nich pocit viny, někteří si vytvářejí tzv. pseudosvědění, které popírá závažnost situace a oběť si myslí, že jde jen o legraci.

Rozdělení do těchto pěti stupňů pomáhá psychologům posoudit závažnost šikanování a zvolit vhodnou terapii, která by měla zlepšit skupinovou dynamiku. Velmi účinnou metodou může být sociometrický výzkum, kdy se na základě dotazníku zjišťují vzájemné sympatie, antipatie a celková soudržnost skupiny. Pavel Říčan (*ŘÍČAN, 1995 s. 55*) uvádí, že tento výzkum je objektivní zhruba do sedmé třídy základní školy, později je nutno zapojit i další metody náročnější na čas a psychologickou odbornost.

2.4 Jak šikanu odhalit?

Odhalit šikanování není jednoduché, a jak už jsem výše zmínila, je potřeba dostatečně akreditovaného pracovníka, ale ani v jeho případě se nejedná o lehký úkol.

Oběť prožije velké trauma a jen těžko o své zkušenosti mluví. Mnozí psychologové toto trauma přirovnávají k podobné situaci jako je znásilnění. Oběť prožila něco velmi zlého a jen těžko se vrací do minulosti, nejraději by své negativní zkušenosti vytěsnila do podvědomí, což se může mnohdy také stát (je dokázáno, že některé oběti svou výpověď nedlouho poté nemohli potvrdit, jelikož u nich došlo jako by ke ztrátě paměti a oběti si nic nepamatovaly). Jiní si bolest šikanování ani nepřiznají, jelikož u nich funguje již zmíněné „pseudosvědění“ nebo nechtějí své kolegy „udat“. Někdy má oběť strach z pomsty agresora, který jim mnohokrát vyhrožoval zabitím, a tak pod nátlakem nakonec svou výpověď odvolá.

Sám agresor své činy zapírá a mnohdy sám sebe obsadí do role oběti, oběť naopak nazve agresorem. Při výslechu hrají důležitou roli svědkové, ale i ti mohou lhát pod nátlakem skupiny, která již přijala normy „vůdců“, obvykle se tak děje v pátém stádiu šikanování. Chybou stále zůstává bezprostřední konfrontace agresora a oběti, nebo jejich společné vyšetřování, kdy oběť má strach přiznat, jak jí bylo ubližováno a mnohdy jsou agresor a oběť potrestáni stejnou mírou. Navíc dokázat vinu agresora, který má většinu „svědků pod svou kontrolou, bývá velmi těžké. Zejména v pokročilých stádiích se ostatní členové skupiny bojí vypovídat ze strachu, že jim bude ublíženo stejně jako oběti.

3. Školní šikana

Pokud slyšíme termín šikana, většina lidí usoudí, že jde o šikanu na školách. Školní šikana je sice závažným tématem, ale je pouze jednou z mnoha. Nicméně v této kapitole se jí budu zabývat podrobněji.

Metodický pokyn ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy z 1.1.2001 (www.msmt.cz) definuje šikanu jako: „Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků.“

3.1 Jak poznáme oběť ?

Je obtížné popsat typickou oběť. Může jít o kterékoliv dítě, největší roli zde hraje náhoda. Dostupné informace se týkají zejména chlapců, dívčích obětí není takové množství. Šikanované dítě může být nadaný žák, který vyniká ve třídě a je oblíben mezi pedagogy, nováček, handicapované dítě nebo dítě s odlišným vzhledem jako je barva pleti, vlasů, slovní přízvuk apod. Zpravidla jsou šikanovány děti tiché, málo obratné, plaché a citlivé. Tyto děti se nijak neprosazují, nezapojují se do kolektivních her. Dítě neprožívá radost, má nízké sebevědomí, jeho sebepojetí a sebehodnocení je také na velmi nízké úrovni. Dítě je osamělé, neschopné se družít, nemá kamarády ani nenavazuje nové vztahy, nevyvolává sympatie u spolužáků a pedagogů, stává se outsiderem. Obzvláště rizikovou skupinou jsou právě děti nově příchozí nebo handicapované.

Kolář (KOLÁŘ, 2001) oběti dělí na:

1) oběti slabé s tělesným a psychickým postižením. Tělesným postižením se rozumí například obezita, malá fyzická síla, dítě po obrně nebo po operaci rozštěpu. Psychickým postižením jsou různé poruchy učení jako dyslexie, dysgrafie, nesoustředěnost v učení důsledkem hyperaktivity, opožděný vývoj.

2) oběti silné a nahodilé. Tyto oběti se vyskytují převážně v internátním zařízení, kde se děje tzv. „přijímání nových členů“.

3) oběti deviantní a nekonformní. Tyto oběti nenavazují v kolektivu vztahy nebo nesouhlasí s normami kolektivu, a tak se stávají terčem útoku.

4) šikanovaní žáci s životním scénářem oběti. Na těchto obětích je značně viditelná bojácnost a zranitelnost, trpí depresemi.

5) oběť provokatér. Tato oběť si násilí „vynucuje“, chová se provokativně a snaží se tak na sebe upoutat pozornost. Někdy se toto chování objevuje v důsledku rodinné výchovy s nadměrně trestající atmosférou a oběť vlastně „touží“ být bita.

Oběti obvykle pocházejí s neúplných rodin. Matka – samoživitelka má potřebu dítě neustále chránit, a to není schopno reaktivity pokud se s násilím setká, otec chybí a dítě se nemá s kým identifikovat. Někdy je rodina úplná, ale matka je značně dominantní, otec zde nefunguje tak, jak má. Posledním případem je rodina s nízkými citovými vazbami, kde se často vyskytuje úzkost nebo strach. Celková labilita rodiny zapříčiní viditelnou bojácnost na dítěti – stává se obětí s typickým scénářem.

3.2 Jak poznáme agresora ?

Jedná se fyzicky zdatného jedince. Agresor má vysoké sebevědomí, sebepojetí i sebehodnocení. Má tendenci se prosazovat a často jedná impulsivně. Agresorem může být i dítě inteligentní, které je fyzicky slabší, ale má výborné manipulační vlastnosti a celou skupinu spolužáků si rychle získá na svou stranu. Mívá radost z utrpení a ponížení, touží po moci, sám sebe často považuje za nadčlověka. Pokud jde o duševní vlastnosti nelze říci, že by si agresor hojil „mindrák“ nebo trpěl pocity méněcennosti jenom proto, že nezvládá školní výuku. Mívá sice horší školní prospěch, ale to rozhodně není důvodem jeho násilných sklonů. Jedná se o děti, u kterých je nějakým způsobem porušen nesprávnou výchovou duševní vývoj. Nezáměr, citový chlad, lhostejnost, tělesné tresty a nadávky od rodičů jsou příčinou citové deprivace dítěte a vedou k impulsivnějšímu jednání a potřebě být dominantní. Agresorem však nemusí být jen dítě citově deprimované, ale i dítě, na které rodiče nemají dostatek volného času, a které hledá v násilí pouze rozptýlení ze svého stereotypního života.

Výzkumy ukazují, že šikana není záležitostí pouze nižších sociálních vrstev, ale nově vznikají i případy agresorů z podnikatelských rodin.

M. Kolář (*KOLÁŘ, 2005*) píše o třech základních typech agresorů:

1) typ hrubý, primitivní, impulsivní, s kázeňskými problémy pochází z rodiny s agresí a brutalitou. V šikanování je nelítostný a tvrdý, vyžaduje, aby ho oběť poslouchala a jeho cílem je zastrašení ostatních členů skupiny.

2) typ slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, zvýšeně úzkostný pochází z perfekcionista a autoritářské rodiny. Šikanování je rafinované a bez přítomnosti svědků.

3) typ srandista, optimistický, dobrodružný, oblíbený šikanuje pro pobavení sebe a ostatních. Nebylo zjištěno, jak probíhá výchova v rodině, ale často se vyskytuje citová subdeprivace a absence mravních a duchovních hodnot v rodině.

Rodina jako primární prostředí slouží jako orientační bod pro další vývoj dítěte. Pokud nenaplnuje základní potřeby, mezi které řadíme nejen biologické, ale i potřeby zázemí, citové jistoty, důvěry, je dítě vystaveno vysokému riziku, že jeho vývoj nebude správný a stává se tak potenciálním agresorem, či obětí. Agresivita rodičů a absence morálních a duchovních norem je předpokladem agresivity dítěte. Agresor je postižen morální slepotou, která je důsledkem sobeckosti a sebestřednosti. Takový člověk je zaměřen jen na sebe a s obětí proto neprojevuje žádný soucit.

Jaká je vůbec agresorova motivace k šikaně? M. Kolář (*KOLÁŘ, 2001*) uvádí například:

1) motiv upoutání pozornosti, kdy agresor vystupuje jako herec na jevišti. Agresor touží po uznání a po obdivu a na „pomoc“ mu přichází oběť.

2) motiv zabíjení nudy, kdy agresor uniká ze svého nudného života a hledá rozptýlení v trápení oběti. Problémem u tohoto jedince zůstává rodinná výchova.

3) motiv „Mengeleho, kdy má agresor přání vyzkoušet něco nového a k „bádání“ mu slouží oběť, u ní zkouší, co vše vydrží a snaží se ji „rozebrat“.

4) motiv žárlivosti, kdy agresor závidí chytrému žákovi přízeň učitelů a mstí se mu. Tento motiv nalezneme i v mnohé literatuře.

5) motiv prevence, kdy agresor- bývalá oběť chce předejít tomu, aby se stala znovu terčem šikany a tak začne sama šikanovat popř. se připojí na stranu agresora.

6) motiv vykonat něco velkého, kdy agresor, neúspěšný ve škole i mimo ni, chce kompenzovat své nedostatky. Týrání oběti mu přináší vnitřní uspokojení.

Podstatným rysem je, že většina agresorů nevidí své jednání jako negativní. Agresor realitu vytěšňuje a popírá. Agresor racionalizuje, svaluje svou vinu na oběť, nebo přisuzuje své chování oběti a alternuje se do její role. Tento jev lze označit jako projekci.

Důležité je se zabývat otázkami: Co je to za děti, kteří šikanují své vrstevníky ? Z jakých rodin pocházejí ? Proč se stali takovými jakými jsou ? Jaké mají vlastnosti ? Podle čeho je poznáme ? a Jaké mají vyhlídky do budoucna ?

3.3 Vztah oběti a agresora

Charakterizovat vztah oběti a agresora lze jako závislost. Oba bez sebe nemohou existovat, ale jejich vzájemný vztah je nesvobodný. Agresor se snaží podle Koláře skrýt svůj vlastní strach a využít tak strach slabšího jedince. Často je agresor¹⁾ obklopen tzv. pomocníky, kteří mohou oběť „mučit“ pod jeho dohledem. Oběť může agresora i obdivovat a plnit jeho rozkazy, popř. se s agresorem identifikovat nebo ho mít za svůj vzor. Výjimkou ani není to, že oběť má snahu se s agresorem spřátelit.

Systematické násilí a nátlak ze strany agresora vedou k vymývání mozku, anglicky brainwashing, kdy agresor vnucuje obětem své názory a postoje, způsoby jednání a myšlení, které by oběti za normálních okolností považovaly jako nemorální. Systematické násilí vede u oběti k psychosomatickým problémům nebo poruchám spánku a oběti se rozpadá původní identita, někdy jim agresor určí zcela novou alternativní identitu. Zde je patrný vliv totalitní a politické ideologie.

Agresor je „mistrem“ i ve využívání skupinové dynamiky, kde uplatňuje metodu vymývání mozku a psychické manipulace, tzv. násilnou indoktrinaci. Skupina je zmanipulována a stává se agresorovým spojencem proti šikanované oběti, přijímá její normy.

¹⁾ Empirické zkušenosti naznačují, že agresor má obdobnou „dráhu pohybu“ jako toxikoman. Experimentuje s bolestí oběti, vyhledává ji, je jí plně zaujat a nakonec je na ní závislý (KOLÁŘ, 2001 s. 33).

Výzkumy dokazují, že u některých školních šikan má agresor i oběť horší školní prospěch, to však nemusí být pravidlem, objevují se i případy, kdy agresor je premiantem třídy, nebo naopak oběť je šikanována, protože má dobrý prospěch, zde pak dochází pod nátlakem výhrůzek k postupnému zhoršování prospěchu.

3.4 Prognóza agresora, oběti a skupiny

Podle výzkumů se agresorův prospěch s koncem školní docházky postupně zhoršuje. V posledních ročnících základních škol se agresori stávají členy různých „part“ a v dospělosti mívají daleko více konfliktů než ostatní lidé. Výjimkou není ani kriminální dráha, kterou započali již na základní škole, kde brali svým oběťm peněžní částky. Zde platí teorie A. Bandury o naučené agresivitě: agresor zjistil, že se mu jeho chování v mládí vyplatilo a chová se tak i v dospělosti.

Agresivita u dívek, které šikanovaly, se projevuje jejich krutostí k vlastním dětem, kriminality se dopouštějí zřídka.

Utrpení oběti skončí s přibývajícím věkem. Šikanování na nich sice zanechává následky, někdy i napořád. Tyto následky se projevují stále špatným sebepojetím, pochybám o sobě samém, depresi, celkovou nejistotou a strachem. Oběť těžko navazuje nové vztahy, bojí se, aby se znovu nestala obětí, její celková sociální a osobnostní adaptace je na nízké úrovni. Někdy negativní zkušenost s šikanou může být impulsem pro nový začátek a oběť se snaží změnit své způsoby chování a postupně s přibývajícími sympatiemi ve skupině narůstá i její sebevědomí. Začíná se začleňovat do normálního života.

U pokročilých stádií šikanování bývá poškození horší. Oběť šikanu řeší sebevraždou nebo izolací od světa. Odmítá chodit do školy a je nedůvěřivá vůči všem lidem. Bojí se o život, jelikož jí bylo vyhrožováno zabitím. Odborníci uvádějí, že následkem takového těžkého stresu se u oběti jeví známky tzv. posttraumatické stresové poruchy¹⁾. Pokročilé stádium šikanování má silný dopad i na rodiče, některé matky se zhroutní, když se dozví, jak bylo jejich dítěti ubližováno.

¹⁾ Oběť této poruchy prožívá znovu traumatické události, tzv. flashbacky, dítě si opakuje vzpomínky na šikanování, jako by to byla skutečnost. Oběť se vyhýbá všemu, co by jí traumatizující zážitek připomínalo. Oběť ztrácí iluzi o bezpečném a dobrém světě, je v neustálém napětí, špatně spí a je vyčerpaná.

Ostatní členové skupiny, kteří jsou svědky šikanování, i když se ho přímo nezúčastní, ztrácejí iluzi o společnosti, ta by měla jedinci zajistit ochranu a bezpečí. Mravní normy jsou překračovány a nikdo není potrestán. Ve svém dalším životě přistupují tito svědci k násilí obdobně, tzn., že jsou pasivní a lhostejní vůči násilí, nebo se později dopouštějí stejného bezpráví i oni.

3.5 Postoj rodičů

V případě školní šikany bývá postoj rodičů neadekvátní. Rodiče bezmezně věří výpovědi svého „nadaného“ dítěte a nezajímá je vyšetřování provedené odborníky. Jako příklad uvádím případ 23 (KOLÁŘ, 2001 s. 58):

Někdy přicházejí oba rodiče nedůvěřivě naladěni a rozzlobeni, neboť přijali verzi svého dítěte a chápou celé jednání jako komplot proti jejich synovi. Obzvláště některé matky stojí za svými ratolestmi a nepřijímají žádné argumenty. Požadují konfrontaci se svědkem a zdůrazňují, že vše je tvrzení proti tvrzení. Důrazně opakují, že chlapec jim řekl svoji verzi a ony mu věří, protože nikdy předtím nezklamal. Dodávají, že není možné, aby byl jejich syn něčeho takového schopen. Občas matky pláčou a tvrdí, že mají strach o život svého syna, a tvrdí, že se musel bránit.

Mnohdy se před nimi agresor alternuje do role oběti a důkazy nemají, pro takto přesvědčené rodiče, žádný význam. Zastírat šikanu není pro zkušeného agresora problém, navíc pokud se jedná o jeho několikatý případ, stává se odborníkem ve lži, kdy i zkušený akreditovaný pracovník mívá problém. Případy ukazují i na skutečnost, kdy byl agresor chráněn pedagogy, jelikož se jednalo o velmi nadaného žáka či předsedu třídy, který pomáhal udržovat „morálku“ a splňoval pedagogova očekávání, jak by se měl každý žák chovat.

Rodiče oběti obvykle odmítají, aby byl případ řešen, bojí se o život svého dítěte. Oběť poté odchází ze školy a šikana pokračuje na novém slabším spolužákovi. Oběť má silné psychické důsledky jako je strach, úzkost a izoluje se nebo přechází anonymně do jiného školních zařízení. Poslední dobou se u nově vzniklých případů objevuje silná aktivita rodičů, kteří neváhají problém šikany řešit i u vyšších státních orgánů.

3.6 Postoj pedagoga a vyšetřování šikany

Názor „ať si to děti vyřídí mezi sebou“ je vhodný pouze při běžných sporech, tyto spory jsou významné pro vytváření kompromisů a sebezprosazování.

Pedagog obvykle do šikany zasahuje až když jsou viditelné následky jako jsou zranění nebo hmotné škody. Někdy šikanu přejde pouhým napomenutím, neboť v tomto oboru není dostatečně vzdělaný a neví, jak správně jednat. Důležité je vidět i nepřímé známky šikany (ŘÍČAN, 1995) jako je náhle zhoršený školní prospěch, zašpiněné nebo poškozené oblečení, odřeniny, modřiny, škrábance (dítě je nedovede uspokojivě vysvětlit), poškozené věci, dítě je o přestávkách samo a nemá okolo sebe žádné spolužáky, dítě je při týmových sportech voleno do družstva jako poslední, dítě vyhledává o přestávkách přítomnost učitele, dítě je při vystoupeních před třídou nejisté a ustrašené, dítě působí depresivně. Mnozí pedagogové se bojí problém šikany na své škole vůbec přiznat, vždyť se jedná o „prestižní školu s dlouholetou tradicí“. Problémem je dlouholeté vzdělávání pedagogů zaměřené na hierarchicko - autoritativní styl. Pedagog s třídou nediskutuje a nevědomky tak podporuje, že si třída vytváří vlastní neformální pravidla v rozporu s formálními, tyto pravidla pak podněcují vznik šikany. Ideálním východiskem by bylo vytvoření takového vztahu, který by byl na přátelské bázi, ale zároveň by zde fungovala přísná kázeň. Každý žák by si tak připadal v bezpečí a pedagog by třídu chránil i v momentě, kdy je nepřítomen.

Michal Kolář odpovídá na zamoření škol šikanou takto: *„Zárodečná podoba krutosti a destrukce je v nějaké míře zakořeněna v každém člověku. Ovšem současný svět a potažmo i naše společnost, jak se zdá, podporuje osvobození a posílení tohoto džina zla v nebývalé míře. Co k tomu může přispívat? Napomáhá tomu například skutečnost, že nejuctívanější modlou naší společnosti jsou úspěch, moc a peníze. S tím souvisí i prosazování morálky svobodné tržní soutěže do sociálních vztahů, kdy ten, kdo má bohatství a ovládá druhé, je považován za úspěšného. Nepředpokládá se existence vyšších morálních principů. Nejvyšší morální princip člověka, "láska" je devalvován. Výsledkem je, že zárodečné podoby šikanování jsou přítomny prakticky všude, tedy i ve školách. Je to norma vztahů ve společnosti, kdy je běžné, že silnější zneužívá slabšího. Šikana se nepovažuje za něco*

špatného, neboť podle uznávaných "mravních" měřítek si oběť za to může vlastně sama. Není dost agresivní, sebejistá, bezohledná" (www.joukl.cz/sikana).

Škola reaguje na problém šikany mnohdy neadekvátně, vyslechne například pouze agresory, kteří vše svedou na oběť. O případu se dále nehovoří. Škola pošle rodičům vyjádření, kteří s ním samozřejmě nesouhlasí a obracejí se na vyšší státní orgány jako je Česká školní inspekce, Ministerstvo školství apod. Do celého sporu se zapojují vlivní přátelé obou stran a někdy dochází i k medializaci. Bohužel často prohrávají právě rodiče, ti pak hledají pro své dítě novou školu, která by byla eventuelně schopna problém šikany řešit. Na podnět rodičů vzniklo *Občanského sdružení rodičů proti šikanování*, které by mohlo být zlomem v této beznadějně situaci.

Rodiče by se v případě šikany měli nejprve obrátit na pedagoga oběti. Ten, pokud o šikaně ví, a tato šikana hraničí s trestným činem (došlo k ublížení na zdraví, například opakovaným bitím), může být stíhán pro trestný čin (www.sikana.cz) neoznámení trestného činu (§ 168 trestního zákona), nepřekážení trestného činu (§ 167), nadřizování (§ 166), v horších případech i schvalování trestného činu (§ 165), nebo dokonce účast na trestním činu dle § 10 trestního zákona, to je případ, kdy pedagog vidí, že je oběti ubližováno, ale nezakročí. Všechny tyto případy mohou být důvodem pedagoga snížení platu či výpovědi.

Pokud pedagog není schopen celou situaci řešit nastupují orgány vykonávající školní správu, rozumí se tím ředitel školy, který odpovídá za pedagogickou úroveň, za vytvoření bezpečného prostředí pro žáky dané školy, kontroluje činnost dané školy apod. Pokud ani ředitel situaci nevyřeší následují další orgány jako je již výše zmíněná Česká školní inspekce, ministerstvo školství nebo orgány kraje jako je krajský úřad, ten přijímá opatření na základě výsledků České školní inspekce a rozhoduje o odvoláních proti vyjádřením ředitele školy.

Problémem stále zůstává právní řešení šikany. Nejprve je šikana řešena v rámci školního zařízení, které by mělo stanovit taková opatření, aby k šikaně vůbec nedocházelo. Pokud se agresor dopustit trestného činu a to takového, že bylo oběti ublíženo na zdraví, byla vydírána apod., řeší celou situaci trestní řízení, kde oběť vystupuje jako poškozený. Kvůli mladistvému věku oběti a agresorů k tomuto řízení dochází jen zřídka. Poslední možností je

občanskoprávní řízení, kdy oběť může požadovat žalobu na náhradu škody za zničené věci nebo žalobu na ochranu osobnosti při způsobení morální újmy.

Společnost má tendence na šikanu reagovat tím způsobem, že si oběť vše zasloužila, neboť agresora vyprovokovala nebo se nedokázala dostatečně bránit. Lidé obecně vidí tuto problematiku tak, že špatné věci se stávají jen špatným lidem, to je však velký omyl.

Při vyšetřování šikany je potřeba postupovat po jednotlivých malých krocích. Kolář (*KOLÁŘ, 2001 s. 113*) uvádí pět kroků:

1) Rozhovor s informátory a oběťmi. Informátorem je například kamarád oběti nebo rodič, který si šikany všiml, hned poté následuje výslech oběti.

2) Nalezení vhodných svědků. Tato část je velmi obtížná, je nutné zvolit takové osoby, které budou pravdivě vypovídat.

3) Individuální nebo konfrontační rozhovory se svědky. Tuto část je nutné provádět nejprve individuálně, později, pokud nastávají nejasnosti, je vhodná konfrontace dvou svědků – k té nemusí vůbec dojít.

4) Zajištění ochrany obětem. Tento krok nastává v případě, že se dozvíme o ohrožení zdraví oběti – je jí vyhrožováno, že bude zmlácena. Je tedy nutné zabezpečit ochranu oběti, jak ve škole, tak při odchodu.

5) Rozhovor s agresory a konfrontace mezi nimi. Zde je potřeba volit vhodné otázky, je tedy nutná značná připravenost. Využívá se i forma nátlaku, kdy je agresorovi „vyhrožováno“ například vyloučením ze školy.

Jednotlivé kroky lze využít u všech druhů a stádií šikan. Kolář uvádí, že chybou je konfrontace agresora a oběti, neboť oběť se bojí, a mnohdy vypovídá jinak než by vypověděla v nepřítomnosti agresora, celou situaci může dokonce popřít. Při vyšetřování uplatňují psychologové popř. pedagogové takové způsoby, které jim pomohou, co nejlépe šikanu vyřešit. Svědka/ oběť/ agresora uvedou nejprve do prostředí, ve kterém bude vyslýchán. Tato počáteční adaptace je velmi důležitá. Následuje monolog svědka/ oběti/ agresora, který je vystřídán dialogem, kdy vyšetřovatel pokládá otázky a dotyčný na ně odpovídá. Pokud je vyšetřování i po těchto krocích nejasné následuje konfrontace, ať už svědků nebo agresorů, vždy je obdobný scénář. Vyšetřovatel jim klade otázky a zjišťuje rozpory mezi jejich odpověďmi.

Po vyšetřování následuje náprava. Využívá se metody vnějšího nátlaku a metody usmíření. U metody vnějšího nátlaku probíhá nejprve komisionální pohovor, kdy se setká pedagog, výchovný poradce a ředitel s agresorem a jeho rodiči. Celá situace je objasněna a hledají se společné řešení. Problémem bývají nedůvěřiví rodiče, obzvláště maminky, jak již jsem zmínila. Komise rozhodne o potrestání agresorů. Trestem může být důtka ředitele školy, snížená známka chování, začlenění do jiné třídy, v případě pokročilých šikan i vyloučení ze školy nebo umístění do diagnostického ústavu. Po komisionálním pohovoru je agresor postaven před třídu a pedagog oznámí výši trestu. Třída na potrestání reaguje různými způsoby. Zalekne, což má pro budoucí případnou šikanu pozitivní vliv, nebo naopak s trestem nesouhlasí a agresora chrání.

Mnozí se domnívají, že šikana je tímto vyřešena, ale to je bohužel omyl. Oběť je vystavena riziku, že bude opět šikanována, proto je nutné, aby nad ní pedagog i nadále držel dozor. Vhodné je ustanovení informátorů nebo ochránců oběti a samozřejmě neustálá komunikace s rodiči, ti informují o stavu dítěte, když přijde ze školy.

Metoda usmíření je mírnější formou. Agresor není potrestán a dochází k vyjasnění problémů mezi ním a obětí. Tuto metodu lze zvolit u počátečních stádií šikan a je nutné důsledně sledovat situaci, která ve třídě po usmíření nastane.

3.7. Prevence šikany na školách

Důležitou cestou, jak všemu zabránit je prevence. Nejdůležitější prevencí je komunikace. To, že se šikana na škole stane tabu pouze zhorší celou situaci.

Psycholog Zdeněk Joukl (www.joukl.cz/sikana) naznačuje některé cesty prevence jako je například:

- 1) pořádání pravidelných besed se žáky s cílem vytvoření atmosféry zabraňující zrodu šikany,
- 2) budování důvěrného prostředí mezi žáky a učiteli s možností se svěřit,
- 3) umístění informační tabule s telefonními čísly na Linku bezpečí, krizová centra, odborníky v určité oblasti (šikana, toxikomanie, alkoholismus apod.),
- 4) zřízení tzv. schránek důvěry, kam by každý žák mohl anonymně sdělit svou připomínku nebo problém, se kterým se potýká

- 5) zavést Den proti šikaně,
- 6) spolupráce s Občanským sdružením proti šikaně,
- 7) komunikace s rodiči,
- 8) zřízení psychologicko – pedagogické poradny,
- 9) zavedení funkce školního psychologa,
- 10) zavedení funkce výchovného poradce či akreditovaného pedagoga,
- 11) více mužů – pedagogů,
- 12) usmíření šikanovaných a šikanujících,
- 13) zdůrazňování individuálních hodnot každého jedince a hodnoty lidského života,
- 14) v případě šikany, kde došlo k trestnému činu jako je ublížení na zdraví nebo porušení práv dítěte, spolupracovat s policií,
- 15) Výměna rolí prostřednictvím hry, kdy si oběť a agresor vymění role a agresor tak zažívá stejné pocity strachu a úzkosti (tato prevence se zatím setkala s úspěchem),
- 16) zřízení skupiny školních „detektivů“ pro odhalení skryté šikany apod.,
- 17) Demonstrativní podpora a pomoc šikanovaným,
- 18) Upravený školní řád, který by stanovil sankce za šikanu nebo její nenahlášení,
- 19) Pasivním řešením je domácí nebo virtuální vyučování,

Zde je uvedeno jen několik preventivních opatření, já osobně se domnívám, že žádná škola v České republice nesplňuje ani polovinu z nich. O šikaně se stále příliš nemluví a je to velká chyba, i takové zavedení *Dne bez šikany* by bylo prvním krokem, jak na tuto problematiku upozornit. Malým východiskem by se mohla stát i reklamní a televizní kampaň, obdobná jako je například proti alkoholu za volantem, rychlé jízdě nebo kouření. V tomto případě by média zapůsobila pozitivně. V České republice zatím není bohužel prioritou prosazování takovýchto kampaní. V ostatních státech se setkáváme na televizních stanicích běžně s odstrašujícími záběry, u nás se o těchto problémech jen mluví nebo nám, jako v případě šikany, nejsou známá všechna fakta – lidé jen vědí, že je to neetické.

Podle výzkumu, který byl proveden v roce 2001 (bohužel do této doby nemáme novější informace) je šikanováno přibližně 41% žáků. Tento výsledek je alarmující a předpokládejme, že nyní je to ještě více, neboť počet nově vzniklých případů stále roste.

4. Šikana v práci

V dospělosti lidé většinou upouštějí od fyzických šikan, o to zákeřnější jsou šikany psychické, kde kreativita nezná konce.

Za mobbing je označován druh šikany na pracovišti. Samotné slovo mobbing pochází z anglického *mob*, a znamená hromadně napadnout nebo dotírat. Agresor se vůči své oběti chová rafinovaně a mnohdy je jeho chování pouze kompenzací za nenaplněné cíle. Slovo mobbing poprvé použil Konrád Lorenz ve svém díle *Takzvané zlo* a to v souvislosti se zvířaty. Lorenz zde mobbingem označil „útok smečky na vetřelce, který vnikl do jejich teritoria“, jedná se zde tedy o ochranu území, které napadlo cizí zvíře. V lidské společnosti nastává obdobná situace, kdy „silnější“ agresor vytlačuje „slabší“ oběť z pracovního procesu. Není jasně vymezeno zda pod mobbing patří i sexuální obtěžování, někteří ale tvrdí, že ano.

V posledních letech došlo ke specifitějšímu vymezení těchto agresivních útoků na *stalking*¹⁾, *chairing*²⁾, *staffing*³⁾, *defaming*⁴⁾ apod.

Mobbing se vyskytuje na celém světě a jeho výskyt stále stoupá. Není žádným novým trendem, objevuje se od doby, co práce existuje. Častěji jsou výskytem postížena byrokratická, zdravotnická a sociální zařízení, kde funguje přesná hierarchizace a jsou jasně stanoveny hodnoty a normy nutné k dodržování. V České republice má podle výzkumů agentury Gfk zkušenost s mobbingem přibližně 16% populace starší 14 let. Ve zdravotnických a sociálních službách je procento výskytu 13%, přičemž 12% dotázaných má zkušenost s fyzickým násilím a 38% se slovním napadáním (*SVOBODOVÁ, 2008 s. 22*).

¹⁾ Stalkingem označujeme obtěžování a pronásledování za pomoci telefonních hovorů, výhrůzek a scén na veřejnosti.

²⁾ Chairingem označujeme souboj vedoucích o křeslo.

³⁾ Staffingem označujeme útok zaměstnanců na vedoucího. Zaměstnanci se obvykle snaží zničit veškerou pracovní morálku.

⁴⁾ Defamingem označujeme útok na jedince pomocí pomluv. Snahou agresora je zničit dobrou pověst oběti.

(*BENDL 2003*)

4.1 Kdo je obětí?

Obecně stanovit typickou oběť nelze. U školních šikan se jedná o oběti slabé, ale u mobbingu se obětí může stát i silný jedinec. Výzkum ukázal, že jediným společným rysem je odlišnost – oběť se například odlišuje vzhledem nebo inteligencí. Lidé mají rádi průměr, a kdo z průměru vybočuje je špatný, alespoň tak to vidí mobber.

Fyzickou odlišností se rozumí způsob oblékání, účes, barva vlasů, barva pleti, slovní přízvuk, vada řeči, tělesná vada apod. Terčem mobbingu se stávají lidé se špatným rodinným zázemím, cizinci, homosexuálové nebo příslušníci menšin.

Psychickou odlišností se rozumí labilita, viditelná slabost a úzkost, neschopnost reaktivity. Obětí je jedinec introvertní, pasivní a citlivý. Oběť bývá naivní, nechápe, že ji někdo nemá rád. Častou chybou je, že hledá problém v sobě, proto také o mobbingu nemluví, ale problém je vždy jen v mobberovi.

Mobber si za oběť volí člověka nešikovného, který je na práci závislý a je pro něj jediným zdrojem financí, nemůže si dovolit jen tak odejít. Agresor snadno svou oběť „vyčenichá“ díky její bázlivosti a nesmělosti. Tomuto faktu odpovídají i studie provedené v amerických věznicích (*BOURCET; GRAVILLON, 2006 s. 22*). Násilníkům byly promítnuty záběry procházejících se osob a byla jim položena otázka: „Koho byste si vybrali za svou oběť?“ Výsledky této ankety byly překvapivé.

Ve většině případů měly zvolené oběti ustrašené držení těla – váhavou chůzi, shrbená ramena, sklopené oči a uhýbavý pohled. Osoby se vzpřímenou hlavou, pevným krokem, přímým pohledem, a které se nehrbily, byly vybrány zcela výjimečně. Viditelná slabost se snadno stává terčem šikany a je tedy nutné brát na vědomí, jak velkou roli hraje neverbální komunikace. Neverbální signály jsou důležitější než ty verbální, vždyť nejprve si všimneme samotné osobnosti člověka, až podle zaujetí se s ním dáme do rozhovoru. Mezi projevy neverbální komunikace řadíme mimiku, haptiku, proxemiku, chronemiku apod.

Neverbální komunikací rozumíme i způsob oblékání. Pokud „potencionální oběť“ přijatelným způsobem neverbální komunikaci nezvládá, snadno se stává terčem šikany.

Je smutné, že lidské hodnoty se takto posunuly a lidé si neváží člověka jako takového. Peníze hrají ve světě tak obrovskou roli, že je těžké vyhovět všem požadavkům společnosti.

Zajímavostí v mobbingu je, že obětí se nestávají jen jedinci takto slabí. Případy ukazují i situace, kdy si mobber vybral za oběť jedince sebevědomého a ctižádostivého nebo pracovitého a pečlivého.

Podobně jako u školní šikany je ohrožena i skupina nově příchozích jedinců. Ti mohou mobbera převyšovat svým vzděláním nebo inteligencí a stávají se tak obětí. Mobber je vidí jako nežádoucí a jeho snahou je, co nejrychleji tyto „vetřelce“ odstranit.

V případě přetížení zaměstnanců ve firmě si mobber obvykle hledá „obětního beránka“, na kterého by svedl své neúspěchy. Oběť později slouží celému kolektivu a veškerý neúspěch se svaluje na ni, a to i v případě, že je nepřítomna.

Oběť za mobbing nemůže, má pouze podíl na tom, že nedokáže mobbing včas rozpoznat a bránit se. Rozpoznat mobbing bývá velmi obtížné, proto se není čemu divit, že většina případů končí právě výpovědí.

Reakce obětí na mobbing bývají pomalé. Zpočátku si oběť situaci neuvědomuje a bere ji jako součást pracovního procesu. Mobbing se stupňuje a dostává se do další fáze, kdy si oběť konfliktů již více všímá, ale nevidí je jako cílené proti sobě samé. V pozdější fázi oběť zjišťuje, že útoky jsou cílené proti ní, ale nepřipouští si, že se stala mobberovým cílem. Konflikty a pomluvy proti své osobě vidí jen v sobě a její sebevědomí klesá, což může mít vliv i na výkonnost práce. Mobberovo násilí se stupňuje, ale stále ještě je skryté a oběť ho bere jako vtip, bojí se ohradit proti pomluvám, záleží jí na názoru druhých a nechce si zkazit svou reputaci. V další fázi si oběť již plně uvědomuje, že útoky jsou cílené proti ní, celou situaci nedokáže pochopit – „*Proč právě já?*“ a snaží se komunikovat s mobberem, ten to však odmítá a pokračuje v násilí. Oběť, která si uvědomí, že je násilí vystavována systematicky se snaží o únik. Únikem může být nemoc, braní antidepresiv nebo dokonce drog. U oběti jsou typické návaly strachu a úzkosti. Agresivita mobbera se stupňuje a tím i psychické vyčerpání oběti

4.2 Kdo se stává agresorem ?

Na začátku jsem zmínila, že agrese je v každém z nás, tudíž se mobberem může stát každý – i my. Jenže mobberovi chybí důležitá vlastnost a tou je vcítění a výčitky. Tyto dvě

vlastnosti u mobbera nenalezneme. Většina lidí řeší konflikt omluvou, mobber takový způsob jednání nezvládá a snadnější je pro něj dotyčné „oběti“ přestupek stále připomínat.

Mobberova osobnost bývá také velmi rozmanitá. Může jím být člověk, který má strach a maskuje ho ubližováním druhé osobě. Někdy jde pouze o „zakomplexovaného úředníka“, který si nedosažení svých cílů „hojí“ na slabším kolegovi. Jindy se méně úspěšný člověk chce dostat na vyšší pozici, a proto úmyslně poškozuje „oběť“, která pod nátlakem psychického teroru odchází z práce a agresorovi se splní jeho přání o vyšší pozici, kterou předtím zastávala terorizovaná oběť. Mobberem je i člověk dominantní, který má rád převahu nad ostatními, manipuluje nebo se jen snaží zničit konkurenci – on je přece ten nejlepší. Člověk ve stresu, věčně frustrovaný, nespokojený se svým životem, závistivý nebo znuděný má také velké předpoklady stát se mobberem. Někdy jde pouze o bývalou oběť, která se snaží mobbingu předejít a tak se sama staví do pozice agresora. Pocit být středem pozornosti může být také záminkou mobbingu.

Mobberem se může stát i člověk, který náhle získal vyšší funkci a jeho postoj k ostatním členům se tak radikálně změní. Cítí se být „nadčlověkem“ a o svém „nadlidství“ chce dát všem vědět.

Mobberem je i člověk zastávající svá vlastní pravidla, oběť mu je narušuje a to je pro něj „výzvou“ k mobbingu.

Velkou roli v tom, kdo se stane mobberem (*SVOBODOVÁ, 2008 s. 47*) hrají:

1) Temperamentové vlastnosti. Mobber je autoritativním typem, je egocentrický a namyšlený. Má pocit, že bez jeho přítomnosti by pracovní kolektiv přestal fungovat. Je velmi dobrým manipulátorem a svými pracovními výkony maskuje nespokojenost v soukromém životě, kde se cítí být méněcenným.

2) Vztahy k druhým. Mobber je velmi kritický vůči všem ostatním. Sám sebe vidí jako nadřazeného a navenek se u něj projevují silné ambice. O ostatních spolupracovnících nemá dobré mínění – přijdou mu hloupí a málo vzdělaní. Jeho vztahy jsou plné přetvářky a mívá předsudky vůči menšinám. Vše výše zmíněné nemusí být samozřejmě pravidlem, existují i případy, kdy byl mobber v kolektivu velmi oblíben.

3) Emoce a charakter. Mobber netrpí výčitkami, ale moralizuje ostatní, nezná úctu. Emoční vývoj jako by se zde zastavil. Mobber není schopen empatie.

4) Zodpovědnost. Mobber nezná zodpovědnost. Důležitá rozhodnutí přenáší na druhé, a tak v případě neúspěchu na něj nepřipadá vina. Pokud se už viny dopustí nepřízná si ji a obviní druhého. Veškeré své negativní vlastnosti svádí také na druhé.

5) Únikové strategie. Mobber se brání důležitým rozhodnutím, neustále je odkládá. Nerad se účastní školení, porad a zaměstnaneckých setkání.

Huberová (*HUBER, 1995*) uvádí dva typy mobberů:

- 1) strůjce mobbingu, který je nápaditý a vymýšlí stále nové praktiky, jak svou oběť zničit.
- 2) náhodilí mobbeři, kteří počáteční konflikt neřeší a ten se později rozvine do dalších fází mobbingu.

Zajímavostí je rozdílnost mezi pohlavími. Ženy na rozdíl od mužů jsou rafinovanější, více pomlouvají, jsou pasivnější v agresivitě a zaměřují se na emoce druhého. Muži oběť aktivně fyzicky i psychicky napadají, mobbing neskrývají. Procento mužů a žen, ze kterých se stávají mobbeři je téměř stejné.

4.3 Znaky mobbingu

Problémem zůstává správné pochopení mobbingu, někdo ho chápe jako konflikt mezi zaměstnanci, kteří si ho časem mezi sebou vyřeší, to je však velký omyl. Konflikty se na pracovišti vyskytují pravidelně a jsou nevyhnutelné a většinou jednorázové. Abychom mohli posoudit zda jde skutečně o mobbing využívá se tzv. Leymannova pravidla, to nám říká, že za mobbing se označuje takové chování, které se objevuje alespoň jednou týdně po dobu šesti měsíců. Mobbing je jev pravidelně opakovaný a znepríjemňující atmosféru na pracovišti.

Mobber svou oběť verbálně nebo fyzicky napadá, přímo nebo nepřímo, prostřednictvím dalších kolegů. S obětí je agresivně manipulováno a mezi další znaky patří pomluvy, zesměšňování vlastní osoby, kritika, vyhrožování, přerušování řeči, ignorace ze strany kolegů, znevažování národnosti a náboženského vyznání, nesplnitelné úkoly, úkoly ohrožující zdraví, práce v neadekvátním prostředí apod. Mobber se často zaměřuje na soukromý život oběti a sebemenší rodinné problémy oběti využívá pak proti ní.

Prvním znakem je skrytost. Oběť mnohdy ani netuší, že je šikanována. Mobber své agresivní chování projevuje pozvolna, nejprve drobnými námitkami, až později začíná

přítvrzovat. Děje se tak za nepřítomnosti kolegů, kteří zpočátku nic netuší, později se přidávají na stranu mobbera nebo oběti. První případ bývá bohužel častější.

Druhým znakem je zákeřnost. Ta je dána právě skrytostí, ale i dlouhodobostí. Oběť je navenek pošťuchována, jsou jí vyváděny různé žertíky a kolegové vidí toto jednání jako takové „neškodné“ popichování mezi dvěma zaměstnanci.

Třetím znakem je nebezpečnost. Pod nátlakem mobbingu je oběť nesoustředěná, práce ji nenaplňuje. Nepříjemná atmosféra v práci navíc snižuje její celkovou pracovní výkonnost, je v neustálém stresu a může se dopustit i fatální chyby.

Celkové násilí se na oběti dlouho neprojevuje, o to později bývají následky horší a oběť dokonce odchází z práce. Mobber tak splnil svůj cíl a oběť fyzicky „odstranil“.

Celkové následky mobbingu jsou tedy psychické jako je nervozita, neklid, emoční vyčerpání, agresivita, bezvýznamnost, chybí radost ze života. Nežádka tyto důsledky mohou vést k sebevraždě. Psychosomatické důsledky jako nespavost, zhoršení zdravotního stavu a časté absence v práci, poruchy příjmu potravy, srdeční problémy v důsledku vysokého stresu apod. Výskyt posttraumatické stresové zkušenosti, kterou jsem zmínila již ve školní šikaně, není také výjimkou. Sociální důsledky mají vliv na pracovní, rodinné i ostatní vztahy. Oběť se izoluje, nerada komunikuje – „*Proč také, když jí snaha o komunikaci přináší jen utrpení?*“ O svých problémech doma obvykle nemluví, stydí se, že nebyla schopna si je sama vyřešit.

Mobbing nemá vliv jen na osobnost oběti. Projevuje se i v pracovním procesu, kde klesá celková produktivita. Lidé jsou nesoustředění kvůli této „nemoci“ a nemohou ze sebe vydat své nejlepší výkony. Rostou finanční výdaje a klesají firemní příjmy.

4.4 Fáze mobbingu

Mobbing lze rozdělit na čtyři fáze. Pokud již na začátku dochází k vyjasnění situace nemusí oběť projít všemi fázemi (*SVOBODOVÁ, 2008*).

1) Fáze konfliktu. Podnět ke konfliktu může dát jakékoliv nepatrné gesto, které si agresor vztáhne proti sobě. Mnohdy se jedná o banální a zcela bezvýznamnou záležitost. Problémem je, že zůstane nevyřešena a později složí jako počátek mobbingu. Agresor na ni nezapomněl, právě naopak slouží jako „odrazový můstek“. Mobber na oběť zpočátku útočí

slovně a snaží se ji vyvést z rovnováhy. Jedná se o drobné legrácky, oběť ví, že s mobberem není domluva, a proto vše přejde. To je však chybou, mobberovi tak roste sebevědomí a ví, že si může dovolit víc a víc a také si dovolí.

2) Fáze systematického psychického teroru. Mobber v této fázi již cíleně útočí na oběť a zkouší, jak dlouho vydrží. Sebedůvěra oběti klesá, objevují se u ní pocity strachu a úzkosti, později i psychosomatické potíže. Kolem oběti se buduje „neviditelná zeď“, je odpoutána od svého okolí, dochází k sociální izolaci, a to se nutně projevuje na celkové psychice. Je negativní a nevěřící vůči ostatním kolegům, kteří ji nechápou a oběť se tak stává terčem pomluv ze strany ostatních zaměstnanců. Mobber této situace dokonale využívá a zničené sebevědomí oběti je vystavováno stále většímu tlaku. Mobber nesděluje oběti důležité informace, nereaguje na pozdrav oběti, rozšiřuje drby a pomluvy, oběť je imitována, oběť je nesprávně informována, mobber se naváží do vzdělání oběti, pokud se u oběti v důsledku psychické zátěže objeví například koktavost je napodobována.

3) Fáze zveřejnění případu a zásahu nadřízeného. V této fázi se mobbing stává oficiální záležitostí a k mobberovi se mohou přidávat i další zaměstnanci. Útoky jsou kruté a rafinované. Oběť si již bezpečně uvědomuje, co se kolem ní děje, neví však jak na situaci reagovat. Mobberovým cílem je nyní donutit oběť k odchodu z práce. Situace začíná být tak vážná, že pracovní úroveň oběti je velmi nízká a v takovém případě si situace všimá i nadřízený. Ten se většinou stává spolupachatelem, když doporučí oběti odchod z práce. V dnešní době se vyskytuje jen malé procento nadřízených, kteří by celou situaci chtěli řešit. Na obhajobou říkají: „*At' si celou situaci vyjasní zaměstnanci mezi sebou*“. Ani kolegové se do situace moc nezapojují. Nechtějí mít s konflikty mezi mobberem a obětí nic společného nebo se bojí mobberovy pomsty. Někdy se zapojí nepřímo, když s mobberem například souhlasí v řešení nějaké situace, která se týká oběti. Mobbing jim zůstává skrytý a oni nevidí všechna fakta. V práci mohou být spokojeni a řešení konfliktů kolegů by jim akorát vše znepríjemnilo. Pokud se rozhodnou oběť chránit stane se tak až ve viditelné situaci jako například pláč oběti, viditelná deprese, špatný pracovní výkon apod.

4) Fáze vyloučení. Oběť pod neustále se zvyšujícím psychickým nátlakem a mnohdy i na doporučení nadřízeného opouští svou pracovní pozici. Mobber v tomto případě vyhrál.

Dále uvedu rozhovor s obětí mobbingu, panem R., který zastává funkci odborného asistenta v nejmenovaném vysokoškolském ústavu. Práce mu byla nabídnuta pod podmínkou technického a pedagogického vzdělání. Pan R. se tedy přihlásil do konkurzu, který vyhrál.

O: Jak se mobbing projevuje?

R: Situace jsou různorodé. Jedná se o neodpovídání na pozdrav, sprosté pomlouvání nejen u kolegů, ale i u studentů, zkreslování informací od nejvyššího vedení, neinformování o konferencích, sabotáže práce, zastrašování apod.

O: Uvedete konkrétní případy?

R: Já a další kolegové byli pomluveni u studentů a bylo jim doporučeno, aby nás nežádali o vedení bakalářské práce. Dalším případem může být projekt mého kolegy, který potřeboval důvěru, ale šéfova i kolegové si dali záležet, aby tento projekt pomluvili u skupiny, u níž měl být dělán. Častým případem je, že ředitel (pozn. nejvyšší autorita daného ústavu) něco rozhodne a tyto informace jsou záměrně zkreslovány

O: Jak často se mobbing opakuje?

R: Každý den ne, občas jsou výjimky. Ale když se chovají pěkně, ihned zpozorním, protože za tím většinou něco je. A opravdu pak vždy něco chtějí.

O: Jste jedinou obětí?

Jsme celkem tři, všichni přibližně ve stejném věku. Nejhorší je, že všichni o mobbingu ví, ale samozřejmě ho spousta lidí neřeší. Všichni se drží stranou, protože mají určité výhody a postavení a nechtějí si dělat problémy. Kdybych chtěl vystoupit tak mě nepodpoří, nechtějí si komplikovat život.

O: Jak jste se k této práci vůbec dostal?

R: Práce mi byla nabídnuta, když jsem ještě studoval. Začal jsem tedy pracovat na plný úvazek a současně studoval, což pro mě nebyl problém a nemyslím si, že bych nějakou z těchto sfér zanedbával.

O: Kdy se mobbing poprvé projevil?

R: Docela brzy, po dvou až třech měsících. Pracoval jsem s jedním kolegou na projektu a mobbeři dělali vše proto, aby mu tento projekt trval, co nejdéle a všude ho pomlouvali, přitom to byla jen jejich chyba. Mě osobně se mobbing dotkl asi o měsíc později. Jak již jsem zmínil, studoval jsem i pracoval. Kolegové věděli koho přijímají, nicméně mi začalo být

vyčítáno studium, kterému prý věnuji příliš času. Pracoval jsem na plný úvazek a bylo mi naznačeno, že bych měl přejít na poloviční jinak mohu být vyhozen. Dost jsem znejistěl a důležitou roli v této fázi sehrálo zázemí doma a podpora některých kolegů, kteří mi říkali, že se jedná o fintu ze strany šéfové. Kdyby mě nepodpořili asi bych přešel na poloviční úvazek a oni by dosáhli svého. Nepřistoupil jsem tedy ani na jedno tzn. poloviční úvazek či odchod, věděl jsem že mě potřebují. Své rozhodnutí jsem oznámil šéfové (pozn. jedna z aktérek mobbingu) a vše dopadlo v můj prospěch. Takže nyní studuji i pracuji. Tento konflikt po čase „vyšuměl“ a já, abych zabránil opakování situace jsem požádal o zvýšení platu, které jsem doložil ročními výsledky (ty byli vyšší než u mnohých starších kolegů). Žádost posuzovala šéfová, která mi samozřejmě nepřidala, nicméně se vše dostalo i k řediteli, a tím jsem se zviditelnil. Tento můj akt byl jistou sebeobranou, abych dokázal, že odvádím určitý kus práce.

O: Jak dlouho v této práci působíte?

R: Teď to bude něco málo přes rok.

O: Pociťujete, že se mobbing nějakým způsobem vyvíjí?

R: Jsem v takové nejistotě očekávání. Je to takový případ „zákulisní taktiky“, kdy je vše v pořádku a najednou něco velkého (v negativním slova smyslu) vyplave na povrch.

O: Jak byste mobbery popsali?

R: Mají to pár let do důchodu a myslím, že nejsou spokojeni se svými výkony a každého nového jedince se snaží „vyštípat“. Příkladem může být můj bývalý kolega. Nastoupil půl roku přede mnou, a když jsem přišel, dával výpověď. Na začátku mu bylo naznačeno totéž co mě. Zároveň další dva kolegové v podobném věku, kteří se přizpůsobili, jsou v pohodě. Krátce poté, co jsem nastoupil do práce jsem se snažil, abych nedopadl jako kolega, který situaci neunesl a dal výpověď. Dokonce jsem byl v knihkupectví a hledal nějakou knížku o mobbingu. Strávil jsem zde dlouhou dobu a nakonec jsem si vybral knihu „*Umění diplomatického jednání*“ od Franka Neumana, protože jsem celou situaci nechtěl řešit konfliktně. Já sám jsem bezkonfliktní člověk a snažím se s každým vycházet dobře. Kniha mě inspirovala v mnoha věcech, například v tom, že člověk nesmí znejistit, ale přemýšlet o těchto věcech, rozpoznat akce, které vedou ke konfliktu (řeknou lež či pomluvu, zkritizují práci a člověk by se mohl začít hádat, ale oni by vyhráli, jelikož v hádkách jsou dobří a je

potřeba jim tedy nedat záminku pro hádku). Umí vše skvěle zahrát, vymluvit se a nejsmutnější je, že většina lidí si myslí jak jsou báječní. Špatné je, že i mladší kolegové okoukávají tyto nekalé praktiky.

O: Studenti něco pozorují?

R: Někteří ano. Já k nim mám celkem blízko, svěřuji se mi a říkají, jak druzí pedagogové pomlouvají jiné. Studenti se mě ptají, jak to ve skutečnosti je. Jsou to však výjimky. Většina si myslí pravý opak, my se snažíme kvalitně vzdělávat a chceme výsledky, jiní výuce moc nedají (převážně mobberři). Nakonec situace dopadá tak, že si studenti myslí, že pomluvy jsou pravdivé, jelikož od nás mají moc úkolů (narozdíl od mobberů, kteří je žádnými úkoly nezatěžují). Tyto úkoly ovšem nejsou přehnané.

O: Pracujete stále ve stejném zaměstnání?

R: Ano. Mám rád to, co učím a samotné učení mě velmi baví. Navíc projekty jsou zajímavé. Stále ještě studuji a zbývají mi přibližně dva až tři roky. Celou tuto dobu zde však nechci pracovat. Plánuji tak za rok až dva, že budu jinde. Ne však kvůli práci, ale kvůli stěhování. Kdybych tu zůstal tak bych v práci nejspíše pokračoval, protože tím, že se snažím a myslím, že pracuji dobře, roste moje pozice daleko rychleji než pozice vedoucích.

O: Má celá situace dopad na vaše soukromí?

R: Určitě. Musím se vypovídat a zatěžuji tak své okolí. Člověk to řeší v sobě a místo abych měl pohodu když přijdu domů tak přemýšlím, co bude zítra. Trápí mě to, a jelikož se snažím být křesťanem, je těžké se modlit za své nepřátele. Kolegové mi říkají, abych nepodleh, abych nezačal útočit, abych jim přál (že se jim daří, a že si vypisují velké odměny).

O: Budete situaci nějakým způsobem řešit?

R: U mě se to vyřeší přestěhováním, a tím i změnou práce. Kdybych zde, ale zůstal asi bych pokračoval a dělal svou práci dál stejně dobře. Nakonec se pozná kdo je lepší.

O: Myslíte si, že bude ředitel mobbing někdy řešit?

R: Myslím, že ne. Jde mu o to, aby zde nebyl žádný oheň a navenek vše fungovalo. Takže zatloukat, zatloukat.

O: Jsou nějaká pozitiva, která se objevila během této negativní zkušenosti?

R: Svým způsobem mě mobbing „zocelil“ a je to zároveň i tím, že věřím ve vyšší princip. Snažím se i šéfové naznačovat jak zabránit mobbingu, ona však bohužel nereaguje. Myslím,

že kdyby mě teď vyhodili, litovat nebudu, ale jak už jsem zmínil práce mě baví a je škoda zahazovat něco jen kvůli lidem, kteří jsou nespokojeni ve své práci a tuto svou nespokojenost kompenzují šikanou druhých.

Výše zmíněný rozhovor dokazuje výskyt šikany i v takových institucích jako je vysokoškolský ústav. Tento fakt je smutným důkazem, že i lidé, u kterých se předpokládá určitá vzdělanost, podléhají „trendu“ šikany. Pan R. je sebevědomý a ctizádostivý jedinec, který se snaží bránit nekonfliktně. Hlavní důvod mobbingu vidím v neuspokojení vytyčených cílů mobberů a výsledkem je tedy šikanování mladších a schopných kolegů, kteří jsou pro mobbery hrozbou a za žádnou cenu jim nepřejí úspěch.

4.5 Obrana proti mobbingu

Pokud si oběť již uvědomila, že je terčem mobbera, je vhodné zvolit vhodnou strategii na obranu. Nejlepší obranou je útok, ten není vždy jednoduchý. Oběť by se měla začít aktivně bránit například verbálně reagovat na mobberovy urážky. Vhodné je zkusit komunikovat s mobbrem a dát najevo ochotu řešit problémy a vstřícnost vůči jeho chování. Vhodnou obranou je získání spojenců, kteří mají podobnou zkušenost a pomohou oběti se správně bránit, případně mohou sloužit jako svědci při komunikaci s nadřízeným, který by měl být o problému informován.

Pokud nadřízený odmítá mobbing řešit, je vhodné se obrátit i na vyšší státní instituce jako je Sdružení práce a vztahy nebo Český helsinský výbor, v některém případě i na soud. Oběť má možnost se odvolat na Listinu základních práv a svobod, dále pak Zákoník práce, Občanský zákoník nebo Trestní zákoník, kde je přesně v § 206 definována pomluva a v § 235 vydírání, tedy dva znaky mobbingu.

Oběť má vždy psychické důsledky a je dobré i při nepatrných obtížích vyhledat psychologa nebo psychiatra, ten pomůže problémovou situaci bezpečně zvládnout.

Důležitým zázemím pro oběť je rodina, proto by se neměla bát doma problémy přiznat, vždyť domácí prostor, kde jsme sami sebou nám poskytne pocit bezpečí a porozumění.

4.6 Prevence proti mobbingu

Prevenčí je informovanost a seznámení s obecnými důsledky, také je vhodné informovat pracovníky, jak se zachovat v případě výskytu mobbingu. Vhodným řešením je i pravidelné monitorování pracovního procesu například pomocí dotazníků. Každá větší společnost by měla vyvíjet takové programy, které by mobbingu předcházely. Větší spokojenost zaměstnanců se pak projeví i ve větší produktivitě. Důležité je vytvoření pravidel proti mobbingu. V České republice je tato problematika stále podceňována na rozdíl od jiných zemích, kde existují tzv. antimobbingové zákony zaměřené proti šikaně na pracovišti, zároveň jsou zavedeny funkce osob, které pomáhají mobbing odhalit a nebo mu úplně předcházet. Pokud už situace nastane neměl by nadřízený nad celou situací mávnout rukou, ale se zaměstnanci diskutovat a snažit se problém řešit. Výpovědí oběti se situace nevyřeší, naopak dává mobberovi nové sebevědomí a ten pokračuje později ve svých útocích na novém vytipovaném pracovníkovi.

Výběr vhodných pracovníků bývá pro pracovní zařízení velkým problémem. Zvolit vhodné testy, které by odhalily osoby se sklonem k mobbingu není vůbec jednoduché a mnohdy nemožné. Mobberem může být opravdu kdokoliv.

Já osobně se domnívám, že problémem je špatný model byrokratické společnosti. Ve většině zemích funguje tzv. Weberova teorie byrokracie, pro kterou je typická přesná hierarchizace, přesné definování funkcí, kde lidé ztrácí možnost osobní identity - vše je formální, dokonce rozhodnutí fungují podle přesných formálních pravidel. Zaměstnanci dostávají fixní plat a možnost odměn klesá. Proti tomuto modelu se objevuje tzv. japonský model byrokracie, kde jsou vztahy pěstovány na přátelštější bázi. Zaměstnanci mají možnost vyjádřit své názory, ty poté vedení firmy konzultuje. Typickým znakem jsou i zaměstnanecká víkendová setkání, kdy si lidé vytvářejí neformální vztahy a jsou spolu schopni diskutovat. Myslím si, že v takto otevřené pracovní struktuře je výskyt mobbingu minimální. Lidé nejsou stroje a to by měli nadřízení brát v úvahu, přátelštější atmosféra by vyřešila mnohé krize a vedla ke spokojenějšímu životu.

5. Šikana v armádě a ve vězení

Šikana v armádě a ve vězení bývá nejbrutálnější, dochází zde k psychickému i fyzickému násilí a agresor svou oběť vůbec nešetří.

Terčem se obvykle stává nově příchozí. Šikana zde, zejména v armádě, slouží jako „přijímací rituál“. Někdy, pokud se oběť nedokáže dostatečně bránit, pokračuje i dále a může se stát dlouhodobou záležitostí.

5.1 Agresor a oběť

Agresorem, obecně, je člověk v kolektivu oblíbený, obdivovaný a má nejsilnější slovo. Skupina jde s ním a plní jeho nesmyslné rozkazy ¹⁾. Ve větším kolektivu je agresorem člověk s vysokou autoritou, silák, ze kterého jde respekt, manipulát, nebo jen „starý vlk“.

Na oběti je viditelná fyzická slabost, jedná se o introvertního člověka s nejistou chůzí. Nejvíce jsou ohroženi nově příchozí jedinci.

V armádních a dalších institucích jako je věznice, ale i například školní internát nebo pasťák, funguje systém „bažantů a mazáků“. Starší jedinci tzv. „mazáci“ testují mladší, nově příchozí, tzv. „bažanty“. Celá situace se opakuje každý rok, jen se mění hierarchizace. „Bažanti“, kteří prošli tímto přijímacím rituálem se nyní stávají „mazáky“. Role se opakují pouze se změnou obsazení. Tyto role fungují již řadu let a k přerušení by bylo zapotřebí dostatečné autority a takového zákroku se pochopitelně každý bojí.

Statistiky uvádějí, že šikanou v armádě projde až 96% vojáků. Ti, kteří neprojdou brutální praktiky nezvládnou a odcházejí nebo, v horším případě, hrozí, že spáchají sebevraždu. Příkladů existuje hned několik, v České republice však nejsou tak časté. Oproti tomu v Rusku, kde se hovoří o jedné z nejbrutálnějších armádních šikan, je evidováno 300 sebevražd ročně. Šikana se nevyhýbá ani armádě ve Velké Británii nebo v USA, kde jsou dokonce některé praktiky využívány při oficiálním výcviku.

¹⁾ viz. Milgamův test z roku 1963

V České republice se o případech šikanování v armádě příliš nemluví. Jediným mediálně známým příkladem je případ, kdy vojáci šikanovali svého nadřízeného: „*Šikany se vojáci z 312. praporu měli dopustit na červencovém cvičení složek záchranného systému v liberecké Tipsport areně. Deník uveřejnil na svých internetových stránkách videozáznam, který vojáci natočili při incidentu. Drží na něm násilím svého nadřízeného a sprchují mu přirození. Voják, který byl iniciátorem akce, navíc o týden později svého nadřízeného napadl a zranil. Napadený se ze svého zranění léčil 17 dní.*“ (www.zpravy.idnes.cz)

Ve vězeňských institucích je situace ještě více tabu. O šikaně se téměř neví a celková komunikace s Vězeňskou službou také vážne. Navíc lidé se o tuto formu šikany téměř nezajímají, jako by platil názor: „*Vězni si to zaslouží*“. Lidská práva by, ale neměla být porušována ani v této instituci. Pro ilustraci uvádím příklad Jana V., který si trest za drobné krádeže odpykával v jednom z nejtvrdějších kriminálů v České republice, ve Valdicích. „*Pro trestance byl snadnou obětí,*“ říká o mladíkovi František Valeš z helsinského výboru, kterému mladý trestanec popsal svůj příběh. „*Na začátku ho ostřílení mazáci jen fyzicky napadali, pak došlo i na sexuální násilí. Ve čtyřadvaceti letech ho poprvé znásilnili. Musel prý dokonce podepsat smlouvu, že se stává majetkem jednoho z vězňů, a že mu bude poskytovat sexuální služby*“ (www.tyden.cz).

5.2 Vznik šikany

Co se armády týče, odborníci se domnívají, že šikana vzniká v důsledku špatného výběru vojáků do určitých funkcí. Mnohdy je na pozici nadřízeného zvolen jedinec fyzicky slabší. Jeho podřízení to „*vycítí*“ a šikana je na světě. Nadřízený musí být silnou autoritu a měl by projít důkladnými testy a pohovory. Armáda obvykle na místo autority dosadí člověka sice velmi kvalifikovaného, ale bohužel fyzicky méně zdatného. Problémem stále zůstává malé množství kvalifikovaných osob, kteří by splnily i požadavek fyzické zdatnosti.

Ve vězení je šikana výsledkem nudy. Vězni snadno poznají fyzicky slabší oběť¹⁾ a ta se stává terčem jejich „*legráček*“ a ty postupně přerůstají v silnější brutální a sexuální násilí.

¹⁾ viz. „*Koho byste si vybrali za svou oběť ?*“

Šikanu je zde obtížné dokázat. Jak již jsem zmínila nemluví se o ní a také funguje dokonalá krycí strategie, svědci nic neprozradí ze strachu z velkého „kápa“. Přesto se některé případy dostávají na veřejnost. Český helsinský výbor ročně řeší přes pět set případů. Výjimkou není ani šikana ze strany dozorců.

5.3 Prevence šikany

A jaká je prevence ? Domnívám se, že nedostatečná. Je potřeba o šikaně v těchto institucích více mluvit. V posledních letech se situace zlepšila alespoň v armádě. O šikaně je veřejnost již více informována, ale ani toto není dostatečná prevence. Striktní vojenský řád je důsledkem toho, že vojáci hledají rozptýlení a to jim přináší nově příchozí „bažanti“ nebo slabší jedinci. Bylo by potřeba ustanovení silných a obávaných autorit, které by dohlížely na malé vojenské skupinky. Najít však takové jedince je úkol velmi obtížný.

Ve vězení jsou podle Miroslava Špalka, z oddělení Vězeňské služby, preventivní opatření dostatečná. Příkladem uvádí zvláštní oddělení pro vězně se sníženou mentální inteligencí. Případy, kdy si vězni stěžují na brutalitu dozorců hodnotí tak, že vězni neuposlechli rozkazu, a proto byli potrestáni (www.tyden.cz). O šikaně se zde opravdu nemluví, je tabu a tabu zůstane dokud se nestane nějaký vážnější případ, který by stál za zmínění. Domnívám se, že i když jde o jedince odsouzené za trestné činy zaslouží si lidštější zacházení, vždyť ne všichni se dopustili vraždy. Někdo je odsouzen za drobný přestupek nebo dokonce i z důvodu justičního omylu.

6. Co vše lze ještě považovat za šikanu ?

Nejedná se o jednoduchou otázku. Případů šikany v dnešním světě najdeme bezpočet. Mnozí z nás se mohou se šikanou setkávat, ale vůbec si to neuvědomují, proto uvedu některé další druhy.

6.1 Domácí násilí

Domácí násilí je definováno jako zneužití postavení a moci, kterou pachatel v rodině má. Projevuje se nepřiměřenými požadavky, vynucováním podřízenosti oběti a kontroly nad jejím životem (VÁGNEROVÁ, 2004 s. 633).

Za domácí násilí je považováno fyzické, psychické a sexuální ubližování, dále ekonomická a sociální izolace. Ve většině případů jsou pachateli muži. Je to dáno jejich fyzickou zdatností, ale i zakotvením určitých pravidel, kdy muž jako živitel rodiny má automaticky nad ženou moc. V dnešní době, kdy dochází k silné emancipaci žen a jejich celkové samostatnosti, je těžké ze strany muže přijmou roli rovnocenného partnera – někteří muži tohoto nejsou schopni, a právě to může být jednou ze záminek domácího násilí. Pokud je žena emočně slabá, i když za normálních okolností soběstačná, je vystavena riziku, že se stane obětí. Agresor své násilí projevuje ve většině případů i k dětem.

Oběť a agresor, jako u všech šikan, jsou na sobě závislí. Odborníci tento jev označují jako stockholmský syndrom¹⁾, kdy je oběť emočně závislá na agresorovi. Žena v tomto případě muže miluje a nechce ho ztratit, vinu přičítá sobě, často racionalizuje – její utrpení je tu, aby se děti měly dobře a nevyrůstaly bez otce, nechce trhat rodinné vazby apod. Agresorovo chování se navíc střídá, někdy je hodný a k ženě se chová ohleduplně, jindy je agresivní. Žena situaci nerozumí a vzniká u ní představa, že „ted’ už to bude dobré“.

Domácí násilí je nezávislé na sociálním postavení, objevuje se u osob nezávisle na vzdělání, obětí i agresorem se může stát každý. Přesto existují určitá specifika rizikového muže a rizikové ženy, ale ani ty nejsou pravidlem.

¹⁾ V roce 1973 se pokusili Jan-Erik a Clark Olssonovi vyloupit banku ve Stockholmu. Únosci si vzali rukojmí a vyjednávali s policisty 130 hodin. Po propuštění považovali rukojmí policisty za nepřítel a naopak své únosce za ochránce. Jan-Erik Olsson se dokonce s jednou z bankovních úřednic po propuštění z vězení oženil.

Agresorem může být muž, u kterého hladina stresu přesáhla normu a každá větší zátěž u něj vyvolává agresivní reakce, je nespokojený v práci, nejistý, úzkostný a kompenzace přichází v podobě domácího násilí. Muž, který užívá drogy, je závislý na automatech nebo alkoholu. Agresor má obdobné zkušenosti z dětství, a tento model uplatňuje i ve své rodině nebo se u něj projevila porucha osobnosti či jiný patologický problém.

Oběť je žena nesamostatná, která má nízkou sebeúctu, a bez muže sama prakticky nic nezvládá. Žena, která nemá rodinné zázemí, žena silně labilní nebo žena, kterou partner nepovažuje jako sobě rovnou.

Bylo zjištěno, že domácí násilník je nejagresivnější ve večerních hodinách a o víkendu. Tato doba je nejrizikovější i z toho důvodu, že je většina členů rodiny přítomna doma. Záminkou pro pachatele pak jsou drobnosti v podobě nepořádku, špatného gesta ze strany ženy, žena podle muže utrácí příliš peněz apod. Agresor si své jednání neuvědomuje, je přesvědčen, že jedná oprávněně, a že žena si vše zasloužila.

Žena, která je takto terorizována ztrácí schopnost prožívat pozitivní emoce jako je smích a radost. Je úzkostná a ztrácí kontakt s dětmi, které se jí odcizují, protože pro ně není tou správnou emoční oporou. Projevuje se u ní tzv. syndrom týrané ženy, kdy se žena sociálně izoluje, vymlouvá se, přijímá ponižování tak, že si ho zasloužila. Agresor si tyto projevy uvědomuje a jeho násilné výpadky se stále stupňují až má nad ženou absolutní moc. Žena se na týrání postupně adaptuje, časem možná i toto bezpráví přizná, ale brzy poté popře.

Pokud přece jen žena najde odvalu a od partnera odejde je pro ní další životní dráha velmi obtížná. Jde dobrovolně do péče psychiatrů nebo psychologů, v horším případě se rozhodne situaci vyřešit sama, což není snadné a žena může spadnout i na dno – experimentuje s alkoholem a drogami, bere příliš mnoho antidepresiv. Později, pokud je jen trochu schopna se vrátit do normálního života, si najde nového partnera. V 1/3 případů jde znovu o muže s projevy agrese, celá situace se opakuje.

Někdy toto bezpráví končí tragicky, a to zabitím. Muži nezvládnou, že od nich žena chce odejít a rozvést se, snaží se změnit postavení rolí muže, muž chce získat nad ženou absolutní moc, ale ta se brání. Žena často zabije pokud byla partnerem napadena, mučena nebo je psychicky absolutně na dně a nevidí jiné východisko.

Děti, kteří celou situaci vidí se snaží matku bránit, otce odmítají a v budoucnu s ním nekomunikují. Chlapci mají tendenci zastávat se otce, jeho chování se pro ně stává inspirací a v dospělosti se tak chovají ke své vlastní partnerce.

V poslední době se právní ochrana takto týraných žen zlepšila. Podle zákona č. 135/2006 Sb. se mění některé zákony v oblasti ochrany před domácím násilím. Lze vykázat agresora ze společného obydlí a zakázat mu vstup do něj a jeho okolí na 10 dnů, během této doby může soud vydat další opatření. Policista tak může učinit bez souhlasu oběti. Zákon i nadále říká, že pachatel, který ženu týrá, může být potrestán odnětím svobody až na tři roky, pokud v týrání pokračuje nebo je toto týrání obzvláště brutální až na osm let odnětí svobody (www.donalinka.cz).

Žena je od přírody fyzicky slabší, a proto má větší problém se bránit. Navíc i její citové vazby vůči muži bývají silnější a je pro ní obtížnější ho opustit. Muži jsou v tomto případě celkově silnější. Od pradávna je problémem mezi mužem a ženou rovnocennost. Vždy, kromě pravěku, tu byl patriarchální model a muži to tak berou, oproti tomu některé ženy se s tím nehodlají jen tak smířit. Říkám některé, jelikož stále ještě nalezneme velké množství žen, které jsou schopny mužům vše podřídít a chovat se přesně podle pravidel, která jim muž stanoví. To je velká chyba, aby byl partnerský život šťastný je potřeba vyváženost rolí. Jak jinak mají mít děti ten správný model do budoucího života ? Žena v dnešní době nemůže být podřízená muži, taková situace byla ve středověku, ale v dnešní době zde pro tyto „staromódnosti“ již není místo. Bohužel tyto „inovace“ stále ještě neplatí v muslimských zemích, kde jsou ženy, v důsledku silné náboženské tradice, striktně omezovány. Osobně si myslím, že by bylo potřeba tyto pravidla trochu rozvolnit, ať mají i tyto ženy právo si vybrat.

Zmínila jsem zde domácí násilí mezi mužem a ženou, které se vyskytuje až v 95% případů (*VÁGNEROVÁ, 2005*). Obětí však nemusí být pouze žena, rizikovým typem jsou i senioři nebo děti včetně handicapovaných, hovoříme zde o syndromu CAN.

Uvádím příklad, kdy tento druh šikany postihl i seniory, a to ze strany jejich vlastního syna: *„Nepracoval a jeho rodiče, už sedmdesátiletí důchodci, mu museli dávat osm tisíc kapesného. Kromě nočních výletů, kterým syn říkal pochodová cvičení, mu museli v noci jezdit do*

nonstopu na druhý konec města pro jídlo a cigarety. Matka si musela začít k důchodu přivydělávat, aby měla na jeho kapesné" (www.idnes.cz).

6.2 Syndrom CAN

Syndrom CAN je definován jako poškození tělesného, duševního i společenského stavu a vývoje dítěte, které vznikne v důsledku jakéhokoliv nenáhodného jednání rodičů nebo jiné dospělé osoby (VÁGNEROVÁ, 2005 s. 593).

Syndrom se rozumí fyzické ubližování, ale i zanedbávání základních potřeb dítěte, dítě je může být i využíváno k uspokojení vlastních potřeb, tedy sexuální násilí. Syndromem jsou postiženi chlapci a dívky nejvíce do věku 6 let, sexuální násilí se vyskytuje především u dívek (VÁGNEROVÁ, 2005). Rodiče reagují na chování dítěte často přehnaným násilím, dávají dítěti najevo, že o něj nestojí a nezajímá je. Rodiče jsou často navíc příliš mladí a nezvládají dostatečně své kompetence, nejsou na těžkou roli rodiče připraveni. Dítě je není schopno zaujmout, trpí postižením nebo chce jen dostatek pozornosti.

Dítě, které je takto zanedbávané, je deprivované a celková deprivace má vliv na jeho vývoj i budoucí život. Sebepojetí je na nízké úrovni, všechny negativní řeči proti jeho osobě na něj silně působí a bere je vážně, v situacích se často podceňuje. U takto deprivovaného dítěte dochází i k opožděnému vývoji řeči, jelikož matka s ním nedostatečně komunikuje a dítě tak využívá řeč nesprávně nebo vůbec nekomunikuje. Dítě si jako kompenzaci za nenaplnění potřeb vybírá náhradní objekt, na který se silně fixuje. V dospělosti se zanedbávání projeví v kognitivních vlastnostech, kdy dítě není schopné dostatečně využívat své rozumové vlastnosti, není motivováno. Po emoční stránce není dítě schopné navazovat dlouhodobější vztahy, ty jeho jsou pouze povrchní, je egocentrické, ale zároveň plaché. Jeho hodnoty jsou posunuty, špatně se adaptuje na sociální prostředí a reaguje nepřiměřeně v běžných situacích.

Některé děti jsou zanedbávány jen po citové stránce, zde hovoříme o citové subdeprivaci. Dítě pochází většinou s dysfunkční rodiny a matka, která situaci nezvládá mu neposkytuje pocit bezpečí, s dítětem dostatečně nekomunikuje a rodina spolu netráví ani volný čas. Subdeprivace se projeví ve školním prospěchu, dítě je často nemocné a v kolektivu velmi zranitelné – může se stát terčem školní šikany. V dospělosti jsou

v důsledku deprivace ovlivněny partnerské vztahy, vztahy na pracovišti, sociální adaptace v novém prostředí, nízká úroveň vzdělání kvůli špatnému prospěchu a nízkému sebevědomí a sebedoceňování dítěte – říká si: „*To nedokážu*“.

Výše jsem zmínila převážně psychické týrání, v poslední době se bohužel setkáváme i s případy, kdy je dítě týráno fyzicky. Fyzickým týráním je bití, kopání, pálení, opaření, kousání, škrcení nebo nepodávání jídla. Toto týrání může způsobit zranění jako modřiny, pohmožděniny, popáleniny, jizvy, zlomeniny, poranění vnitřních orgánů nebo poškození mozku. V nejvážnějších případech vede tělesné týrání i ke smrti dítěte.

Takto týrané dítě je úzkostné, má strach, špatné sebepojetí a sebehodnocení. V chování je apatické, nenavazuje kontakt s vrstevníky, špatně se adaptuje na prostředí, například školu, kde je v důsledku časté hyperaktivity trestáno. Dítě se na týrání začíná postupně adaptovat a mnohdy se identifikuje s agresorem. Děti se snaží o to, aby je rodiče milovali a nepřiměřeně upoutávají pozornost, rodiče pak na situaci reagují spíše opačně a dítě trestají. Dítě pak přijímá svou roli a vinu za to, že ho rodiče nemají rádi, sobě. Celou situaci se také snaží popřít – chrání rodiče a nepřizná si, že je to tak vážné.

Týrání se v dospělosti projeví opět v kognitivních, emočních a sociálních vlastnostech. Tyto děti mají větší sklon k agresivitě a hrozí zde riziko, že ke svému dítěti budou přistupovat obdobně. Někdy negativní zkušenost z dětství zapůsobí na dítě tak, že se snaží v budoucím rodinném životě chovat ke svému dítěti, jak nejlépe dokáže.

Proti týrání se aktivně zapojuje Nadace naše dítě, která pravidelně pořádá kampaně a věnuje se této problematice od roku 1993. Cílem je upozornit veřejnost na psychické a fyzické týrání dětí, kampaň reprezentují známé tváře.

Nejhorším typem týrání je sexuální zneužívání, kdy je dítě využíváno k aktivitám, které nemůže pochopit. Smutné je, že násilník bývá autoritou a dítě ho poslechne. Ve většině případů je násilníkem muž – rodinný příslušník. Násilník si neuvědomuje, jak dítěti ubližuje, jde mu jen o vlastní blaho a dítě si za oběť zvolí, protože je fyzicky slabé. Dítě vše utajuje a postupně se situaci přizpůsobuje, později opožděně násilí odhalí, ale ihned ze strachu popře. Matka, která se o násilí dozvídá, buď dítě aktivně chrání, nebo naopak vše popírá, jelikož je ohrožena její pozice ženy. V dospělosti má, takto v dětství zneužívané dítě, problémy se sexualitou a navazováním vztahů. Opět je ohrožena jeho sociální adaptace a sebepojetí.

Všechny tyto druhy bezpráví na dítěti jsou odporné a partneři, kteří chtějí mít dítě by si měli uvědomit fakt, že dítě není hračka a je potřeba dostatečná připravenost na tak důležitou roli jako je rodič. Problémem jsou mladí rodiče, kteří mají dítě aniž by chtěli a dítě, které se narodí takto nepřipraveným rodičům, se stává terčem jejich útoků. Jako by mu vyčítali svou nerozvážnost a izolaci od okolního světa – o dítě se musí starat pořád, a tak končí období bouřlivých večírků.

V této části práce jsem zmínila další druhy šikany. A proč lze tento druh násilí za šikanu považovat? Definice říká, že šikana je fyzické a psychické omezování či týrání jedince v kolektivu. Rodina sice není kolektivem, ale je druhem společenství, a to primárním. Navíc k šikaně nedochází jen mezi vrstevníky, ale i mezi dítětem a jemu nadřazenou autoritou. Praktiky využívané k týrání jsou také obdobné jako praktiky v šikaně a oběť týrání má podobné následky jako oběť šikany. Lze tedy mluvit o specifickém druhu šikany a tato šikana se bohužel týká rodinných příslušníků, i když právě rodinné prostředí má poskytovat zázemí při školní šikaně. Dítě, které je vystaveno domácímu teroru a teroru ve škole, se dostává psychicky na dno a v důsledku tak obrovské zátěže si může sáhnout i na život nebo skončit v léčbě psychiatrů. Někdy naopak si dítě nedostatečné uspokojování citových potřeb kompenzuje ve školním zařízení agresí na slabším jedinci. Každopádně tato domácí problematika má vliv na celkovou osobnost dítěte a vždy se projeví v kontaktu s vrstevníky a vždy je tento kontakt spíše negativní.

Závěr

S šikanou se setkala drtivá většina z nás. Někdo sice v mírnější formě, ale i tak jsou tyto zkušenosti nepříjemné. Já sama si pamatuji, jak mě psychická šikana ze strany spolužaček na základní škole každodenně otravovala život. Někdo možná namítne, že šikanou si projde většina dětí, a že má pozitivní účinek pro seberealizaci dítěte, ale myslím si, že k seberealizaci jsou dobré pouze spory, kdy se dítě učí řešit jednoduché situace. Tyto spory jsou součástí života každého jedince, a čím dříve se je naučí řešit, tím jsou pro něj v budoucnu snadnější a hlavně ho nepřekvapí. Lidé už jsou prostě takoví – neustálé hádky jim pomáhají kompenzovat nespokojený život. Někdy má však hádka i pozitivní vliv a lidé si přesně vyjasní určitou situaci, dalším hádkám pak lze předejít. Popsala jsem zde více druhů šikan, u některých možná překvapí, že jde o šikanu, ale závěrem se pokusím vysvětlit proč tomu tak je.

Na začátku jsem napsala, že v agrese je od pradávna zakotvená v každém z nás. Šikana je důsledkem této zakotvenosti, kterou si neseme z minulosti, jako by jsme měli neustálý strach o svůj život a prostor, ve kterém se pohybujeme. Tato zakotvenost zřejmě pochází od našich předků, kteří žili ve složité době, kdy nevěděli kdo nebo co na ně zaútočí a vyžene je z domova. Již v pravěku se lidé báli a drželi pravidelné hlídky kdyby přišlo nebezpečí, později ve starověku se objevují první opevněná obydlí, která měla chránit před nepřítelem. Celá situace se nese středověkem až dodnes, kdy si lidé opevňují domy. Lidé dnes nemají pocit bezpečí, a proto se ho snaží si navodit. Jenže každodenní kontakt se sociálním prostředím, které je mimo jejich „bezpečné místo“ jim přináší znovu nevědomky pocit strachu.

Myslím si, že šikana je vlastně výsledkem každodenního strachu, na začátku jsem psala o existenciální úzkosti, kterou lze tento strach nazvat. Lidé nevědomky hledají silné spojení a stávají se agresory, ti útočí na slabší jedince, tzv. oběti, které je potřeba ze silného společenství vyčlenit. Svůj strach také mohou maskovat tím, že druhého ponižují a znepríjemňují mu život. Ten jejich není takový jak by si představovali, a tak podle nich ani druhý člověk nemá přece právo mít spokojený život, oni se mají špatně a on se přece musí mít také tak. Občas mám pocit, že dnešní člověk je silně egocentrický. Samozřejmě to neplatí pro každého, najdeme i výjimky, ale spousta lidí taková skutečně je. Pro druhého člověka

neudělají nic, zajímá je jen jejich vlastní úspěch a kariéra. Lidé se někdy z vlastního strachu chovají i nelidsky. Na začátku jsem mluvila o holocaustu, brutálním vyvražďování Židů. Ale nebyl to opět strach, který vedl nacistické vůdce k tomuto nesmyslnému vraždění? Báli se společenství, které drželo pospolu, a které by je „mohlo ohrozit“. Kolář píše o inspiracích totalitním režimem na některých internátních zařízeních. Pro představu uvádím případ 9 (KOLÁŘ, 2001 s. 42):

Šikana se rozvíjela na internátě přes dva roky a dosáhla pátého stupně. Iniciátorem byl chlapec fascinovaný násilím a kultem síly, obdivující Hitlera, velkoněmeckou říši a fašistickou ideologii. O této tématice přečetl mnoho knih a získal o ní velké znalosti. Na internátě vytvořil skupinu osmi žáků, kteří měli přezdívky podle „špiček“ velkoněmecké říše. V čele stál velký „führer“ a kolem něj skupiny „ministrů“. Ostatní spolubydlíci byli označeni za méněcennou rasu. Normy, hodnoty a požadavky demonstrovali tito „nadlidé“ prostřednictvím tzv. promluv do duše k jednotlivcům i celé skupině na internátě. Násilí bylo rozmanité a velmi brutální. Oběť si například musela stoupnou ke zdi, kde byla zbita. Agresoři napodobovali i nacistické výslechy, kdy nutili oběť, aby řekla své „pravé jméno“. Oběti přijaly normy a poslušnost byla výtečná. Oběti uklízely, půjčovaly své věci, kupovaly svačiny, klaněly se, plazily, líbaly nohy apod. Šikana se rozvíjela i ve třídě, kde byla odhalena a postupně došlo i k odhalení šikany na internátě.

Všechny výše zmíněné šikany mají společné, že vždy je zde zřejmý vztah mezi obětí a agresorem, který je v silné závislosti. Ve vztahu nezáleží na věku ani na pohlaví, může být různorodý. U školních šikan se ve většině případů jedná o jedince stejného věku, pohlaví může být různé, podstatné je, že agresor a oběť spolu sdílí místo v jednom kolektivu. Stejně tak jako v případě mobbingu nebo šikany v armádě a ve vězení, kde se šikana odehrává vždy na jednom místě. Tyto druhy šikan jsou a mnozí o nich slyšeli, jen prevence je nedostatečná, protože neexistují lidé, kteří by se do problematiky aktivně zapojovali. Tendence k řešení alespoň problematiky na školách se v posledních letech začala objevovat hlavně ze strany Michala Koláře, jehož kniha Bolest šikanování, se stala důležitým pomocným materiálem pro mou práci. Kolář se zde snaží vysvětlit celkovou problematiku a nabízí i pomoc při řešení pokročilých stádií šikan. Navíc jeho spolupráce s Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy přináší pozitivní výsledky. Studie prokázala, že šikanování na českých školách

lze zastavit. Během odborného programu klesla šikana již po čtyřech měsících až o 42, 5%, program je nejuspěšnější po dvou letech fungování. Samotný program však šikanu nesnižuje, důležité je propojení školního vzdělávacího programu, který má pozitivní vliv na sociální klima, s programem proti šikaně (www.msmt.cz).

Zdá se, že jeden problém bychom vyřešit mohli, ale co ty ostatní ? Lidé jsou zlí, a aby nedocházelo ke konfliktům, bylo by potřeba zlepšení vztahů. To lze jen velmi obtížně. Na pracovištích by se měla vytvářet přátelská atmosféra, ale i tu může narušit jedna „černá ovce“, která bude mít tendence být silnější než ostatní. V armádě je vytváření přátelské atmosféry problémem, protože zde funguje přísná kázeň, kterou nelze jen tak porušit. Domnívám se, že právě tato přísná pravidla jsou důvodem šikany. Uvedla jsem případ, kdy byl šikanován nadřízený. Podřízení vojáci v tomto případě neunesli fakt, že je diriguje daleko slabší jedinec než jsou oni sami. Ve věznicích nejspíš ani šikanu vyřešit nelze. O problematiku se zde nikdo nezajímá, vězni jsou zločinci, a podle názoru široké veřejnosti, si bezpráví zaslouží a navíc šikana se v nudném prostředí stává zábavou a rozptýlením. Řešení problematiky domácího násilí a syndromu CAN se zabývá mnoho institucí, ale přesto jim nelze dostatečně předejít. Chytrým řešením je zavedení Linek bezpečí, které pomáhají dětem, nebo linek pomáhajícím týraným ženám jako je DONA a Bílý kruh bezpečí. Oběti tak mohou anonymně sdělit své problémy a občas jeden telefonát dodá odvahu situaci dále, již ne anonymně, řešit.

Šikana přetrvává z minulosti, nese se přítomností a směřuje bohužel i do budoucnosti. Záleží jen na nás, jak se jí postavíme, a zda nebudeme před touto vážnou problematikou zavírat oči. Informovanost je jednou z hlavních prevencí. Pokud lidé budou celou věc znát a mluvit o ní, nalezneme zde i místo pro vytváření preventivních programů, jak se děje nyní v případě školních šikan.

Seznam literatury:

VÁGNEROVÁ, M. : *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha Portál, 2004. ISBN 80-7178-678-0.

HAYESOVÁ, N. : *Základy sociální psychologie*. Praha Portál, 1998. ISBN 80-7178-763-9.

BOURCET, S., GRAVILLON, I. : *Šikana ve škole, na ulici, doma*. Praha Albatros, 2006. ISBN 80-00-01552-8

ČERMÁK, I., HŘEBÍČKOVÁ, M.; MACEK, P. : *Agrese, identita, osobnost*. Praha SCAN I, 2003. ISBN 80-86620-06-9

KOLÁŘ, M. : *Bolest šikanování*. Praha Portál, 2001. ISBN 80-7367-014-3

KOLÁŘ, M. : *Skrytý svět šikanování na školách*. Praha Portál, 2005. ISBN 80-7178-648-9

ŘÍČAN, P. : *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9

SVOBODOVÁ, L. : *Nenechte se šikanovat kolegy*. Praha Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2474-4

HUBEROVÁ, B. : *Psychický teror na pracovišti*. Martin Neografia, 1995. ISBN 80-85186-62-4

BEŇŮ, P. : *Můj šéf, můj nepřítel ?*. Brno Era, 2003. ISBN 80-86517-34-9

BENDL, S. : *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha ISV, 2003. ISBN 80-86642-08-9

FROMM, E. : *Umění milovat*. Praha Český klub, 1999. ISBN 80-86922-07-3

www.stanleymilgram.com (15.8.2008)

www.msmt.cz (20.8.2008)

www.joukl.cz/sikana (25.7.2008)

www.sikana.cz (13.7.2008)

www.zpravy.idnes.cz (16.8.2008)

www.tyden.cz (17.8.2008)

www.donalinka.cz (20.8.2008)